

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.01 Філологія. Українська мова та література

на тему: СТРУКТУРНО-ДЕРИВАЦІЙНІ І СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНІ
ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

Шифр ДРФУМмз.016195.01.01.00

студентки ІІ курсу групи ФУМмз-22-1. _____ І. АНДРУХОВИЧ

Керівник _____ М. ТОРЧИНСЬКИЙ, доктор філологічних наук, професор

До захисту допускаю:

в. о. завідувача кафедри української філології _____ А. ЯНЧИШИН

Хмельницький 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.01 Українська мова та література
Освітня програма	освітньо-професійна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри української філології

_____ І. ЦАРАЛУНГА

11 вересня 2022 року

ЗАВДАННЯ НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ АНДРУХОВИЧ ІВАННІ ДМИТРІВНІ

1. Тема роботи: «Структурно-дери́ваційні і семантико-мотиваційні особливості найменувань українських народних казок», затверджена наказом ректора університету від 15 серпня 2023 року № 7.

Керівник роботи – М. Торчинський.

2. Термін подання студентом завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи. Відсутність наукових студій, у яких характеризуються власні назви українських народних казок, і потреба визначити спільні і відмінні ознаки такого типу пропріальних одиниць у зіставленні з аналогічними онімами й зумовлюють актуальність теми дипломної роботи.

4. Перелік підлеглих розробці питань

Уточнення сутності казки як жанру усної народної творчості, опис їхніх мовних особливостей; визначення специфіки використання у фольклорі пропріальних одиниць.

Характеристика історії дослідження казок, власних назв, які в них побутують, та бібліонімів.

Збирання найменувань українських народних казок.

Визначення їхніх способів творення та структури.

Дослідити особливостей семантики таких пропріативів.

З'ясування мотиваційних особливостей найменувань казок.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти розділів дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	Немає		

7. Дата видачі завдання – 12 вересня 2022 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Найменування етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2022 року	
2	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2022 року	
3	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень-листопад 2022 року	
4	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2022 – квітень 2023 року	
5	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі у конференціях	Січень, квітень, вересень 2023 року	
6	Написання другого розділу дипломної роботи	Травень-вересень 2023 року	
7	Написання «чорнового» варіанту дипломної роботи	Жовтень-листопад 2023 року	
8	Попередній захист дипломної роботи	Листопад 2023 року	
9	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2023 року	
10	Подача дипломної роботи на кафедру	Грудень 2023 року	

Студент _____ І. АНДРУХОВИЧ

Керівник _____ М. ТОРЧИНСЬКИЙ

АНОТАЦІЯ

Тема роботи: «Структурно-дериваційні і семантико-мотиваційні особливості найменувань українських народних казок». Автор – Андрухович І. Д. Науковий керівник – Торчинський М. М. Обсяг магістерської роботи – 94 сторінки. Робота містить 69 джерел посилання і 1 додаток.

Ключові слова: *власна назва казки, казка, мотивація, семантика твірної основи, спосіб творення, структура.*

Об'єктом вивчення є найменування українських народних казок, а **предметом** – їхні структурно-дериваційні і семантико-мотиваційні характеристики.

Мета дослідження – виконати комплексний аналіз найменувань українських казкових текстів.

За будовою виділяємо найбільше складених конструкцій (471; 94,2 %), передусім словосполучень (345; 69 %) і фраз (116; 23,2 %). Словосполучення трапляються прості (217; 43,4 %) і складні (128; 25,6 %), а серед перших – підрядні (163; 32,6 %) і сурядні (54; 10,8 %). Із-поміж простих речень переважають повні двоскладні (84; 16,8 %).

Серед простих (20; 4 %), складних (8; 1,6 %) і назв-словосполук (7; 1,4 %) домінують відапелятивні похідні, а серед найменувань-словосполучень засвідчено 258 (51,6 %) відапелятивних, 17 (3,4 %) – відонімних і 70 (14 %) – відапелятивно-відонімних. Серед найменувань-фраз теж переважають відапелятивні конструкції (98; 19,6 %). Загалом за семантикою твірної основи з-поміж біблійонімів виокремлено 392 (78,4 %) відапелятивні, 88 (17,6 %) відапелятивно-відонімних і 20 (4 %) відонімних похідних. Відсутні найменування невідомого походження.

У складі назв казок часто загальні назви головних героїв та інших осіб, причетних до розгортання подій (308; 61,6 %), зоолексеми (196; 39,2 %), позначення нечистої сили (63; 12,6 %). Менш продуктивні числові конструкції (27; 5,4 %), прикметники «чарівний», або «чудесний» (14; 2,8 %), кольоролексеми (12; 2,4 %). Характерними особливостями найменувань казок є наявність у них елементів, які не відповідають нормам літературної мови (57; 10,4 %) та римованих конструкцій (10; 2 %).

Домінантними мотиваційними найменуваннями казок є сутнісні (233; 46,6 %), зокрема власне сутнісні (151; 30,2 %), сутнісно-квалітативні (79; 15,8 %), сутнісно-локативні номінації (2; 0,4 %) і сутнісно-символічні (1; 0,2 %), та асоціативно-персонажні (243; 48,6 %), такі як власне асоціативно-персонажні (135; 27 %), квалітативно-асоціативно-персонажні ((98; 19,6 %), локативно-асоціативно-персонажні (9; 1,8 %) та символічно-асоціативно-персонажні (1; 0,2 %). Символічну мотивацію має 14 біблійонімів (2,8 %), а ситуативну – 6 (1,2 %).

Автор _____ (І. АНДРУХОВИЧ)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК.....	10
1.1. Фольклорна ономастика як складник поетоніміки.....	10
1.2. Історія вивчення фольклорних пропріальних одиниць.....	13
1.3. Українські народні казки: сутність, типологія, основні ознаки.....	21
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ДЕРИВАЦІЙНІ І СЕМАНТИКО- МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК.....	30
2.1. Квантитативна і структурна характеристика власних назв українських народних казок.....	30
2.2. Систематизація фольклоронімів за способом їх творення.....	43
2.3. Групування найменувань українських народних казок за семантикою твірної основи.....	47
2.4. Мотиваційні особливості власних назв українських народних казок.....	68
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	76
ДОДАТКИ.....	82
Додаток А. Перелік власних назв українських народних казок.....	82

ВСТУП

Серед багатьох зразків української усної народної творчості чільне місце посідає казка – «розповідний народнопоетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю персоніфікованих чи фантастичних сил» [16, с. 284]. Звичайно, мова йде про народні, а не літературні казки, основні відмінності між якими полягають у тому, що перші побутують у народі, не мають достеменно відомого автора й переважно передаються усно.

Остання особливість спростовується тим, що вже в XIX ст. такі твори почали записувати, а згодом – і видавати О. Бодянський, Л. Боровиковський, Марко Вовчок, В. Гнатюк, Є. Гребінка, Б. Грінченко, П. Гулак-Артемівський, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, М. Максимович, І. Манжура, І. Рудченко, І. Срезневський, П. Чубинський та інші збирачі фольклору.

Протягом XIX – початку XXI ст. була розроблена й теорія української народної казки (О. Бріцина, В. Гнатюк, В. Давидюк, О. Дей, М. Драгоманов, Л. Дунаєвська, Б. Лановик, З. Лановик, Т. Рильський, І. Рудченко, М. Сумцов, П. Чубинський, С. Ярмоленко та ін. [26].

Серед багатьох мовних атрибутів народних казок є і специфічне використання власних назв, які, проте, протягом тривалого часу не були об'єктом наукового вивчення, оскільки дослідники «... не були зорієнтовані на вивчення, власне, онімів» [34, с. 24]. Фактично лише у другій половині XX ст. – на початку XXI ст. почали аналізувати власні назви в українських чарівних казках [48], зокрема особові найменування в таких творах [49] та оніми з непрозорою етимологією [44].

Одним із різновидів власних назв нематеріальних об'єктів є бібліоніми, тобто найменування художніх текстів. Такі заголовки поетичних творів Є. Маланюка, В. Стуса, О. Теліги, П. Тичини характеризувала Т. Желтоногова [17], семіотичну класифікацію таких онімів запропонували

О. Траченко [63] і Л. Грицюк [10], а синтаксичну – В Ронгинський [51]. А. Коваленко проаналізувала 2 000 зразків мікротекстів [33], Л. Манькова розробила лінгвістичну типологію газетних текстів [39], В. Мержвинський розглянув поетику заголовків драматичних творів Лесі Українки [40], а В. Галич – заголовків публіцистичних творів [7]. Низку статей, присвячених проблемі заголовків художніх текстів, опублікували Е. Боева [6], О. Горбач [9], Ю. Карпенко [28; 30], Л. Терещенко [56], В. Шевцова [69].

Серед усіх названих вище досліджень немає жодного, присвяченого аналізу найменувань українських народних казок. Спорідненими є результати дипломних досліджень, надруковані у збірнику наукових праць «Поділля. Філологічні студії» Є. Мисик, О. Морозенко і К. Рожнятовською, в яких описані власні найменування драматичних і прозових творів І. Франка [41] та Лесі Українки [50] і українських народних пісень [42; 43], і ці дані ми частково використовуємо для порівняння з тими, що отримали у процесі вивчення казкових бібліонімів. Таким чином, відсутність наукових студій, у яких характеризуються власні назви українських народних казок, і потреба визначити спільні і відмінні ознаки такого типу пропріальних одиниць у зіставленні з аналогічними онімами й зумовлюють **актуальність теми** нашої дипломної роботи.

Мета дослідження – виконати комплексний аналіз найменувань українських казкових текстів.

Реалізація вказаної мети передбачає виконання низки **завдань**:

- уточнити сутність казки як жанру усної народної творчості, описати їхні мовні особливості; визначити специфіку використання у фольклорі пропріальних одиниць;
- схарактеризувати історію дослідження казок, власних назв, які в них побутують, та бібліонімів;
- зібрати найменування українських народних казок
- визначити їхні способи творення та структуру;
- дослідити особливості семантики таких пропріативів;

– з'ясувати мотиваційні особливості найменувань казок.

Об'єктом вивчення є найменування українських народних казок, а **предметом** – їхні структурно-дериваційні та семантико-мотиваційні характеристики.

Джерельною базою дослідження є збірники українських народних казок [65–67] та інтернет-джерела [21]. Загальна кількість зафіксованих найменувань казок становить 500 одиниць.

У ході дослідження було використано такі **методи**, як *описовий* (для визначення місця власних назв казок у загальній системі онімного простору та їхньої диференціації), *власне кількісних підрахунків* (для з'ясування продуктивності кожної з виявлених груп), *структурний* (для вивчення структурно-словотвірного аспекту функціонування бібліонімів), *порівняльний* (для зіставлення та порівняння особливостей художніх текстів), *функціональний* (для опису видозмін пропріальних одиниць) тощо.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українській ономастиці було комплексно проаналізовано структурно-дериваційні та семантико-мотиваційні особливості власних назв казок.

Теоретичне значення роботи полягає в описі історії дослідження таких пропріативів та детальній характеристиці їх структури, деривації, семантики твірних основ і мотивації.

Практичне значення дослідження визначається можливістю використання отриманих результатів для створення комплексної характеристики бібліонімів літературних і фольклорних творів, проведення поетонімічних студій, написання дипломних і курсових робіт та статей з бібліоніміки, підготовки і проведення навчальних і поза аудиторних занять.

Апробація результатів роботи. За темою дослідження було опубліковано дві статті «Структура власних назв українських народних казок» у збірнику наукових праць «Поділля. Філологічні студії» [2] та «Мотиваційні особливості власних назв українських народних казок» у збірнику тез конференції «Global Science: Prospects and Innovations» [1]. Про

результати роботи доповідалося на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 23 листопада 2022 року), Подільських філологічних читаннях (Хмельницький, 28 квітня 2023 року), Наукових читаннях молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності (Кривий Ріг, 17 травня 2023 року) і I Міжнародній науково-практичній конференції «Global Science: Prospects and Innovations» (Ліверпуль, 7–9 вересня 2023 року).

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (69 позицій) та одного додатка. Загальний обсяг роботи – 94 сторінки, з них 81 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

1.1. Фольклорна ономастика як складник поетоніміки

Власні назви – це індивідуальні найменування окремих об'єктів. Серед багатьох дефініцій цього поняття одним із найбільш повних є визначення М. Торчинського: «*Власні назви*, або *оніми*, або *пропріативи*, – це периферійно найбільш поширені у мові й мовленні одиниці, якими можуть субстантиви (іменники і вжиті у їхньому значенні інші слова, словосполучення і речення), що використовуються для індивідуального називання одиничних денотатів (окремих об'єктів або їхніх сукупностей як єдиного цілого), є соціально зумовленими і суспільно закріпленими, а також вторинними, генетично переважно похідними від апелятивів, виконують передусім номінативну і диференційну функції, характеризуються опосередкованим зв'язком із поняттями і мають специфічні семантичні, граматичні, функціональні та інші особливості» [59, с. 5–6].

Із цього випливає низка більш дрібних положень. Наприклад, що синонімами до терміна «власна назва» є грецизм «онім» і латинізм «пропріатив»; що саме оніми є найбільш поширеними мовними і мовленнєвими одиницями, кількість яких сягає 950 мільйонів; що пропріальні одиниці використовуються для індивідуального називання одиничних денотатів, якими можуть бути матеріальні (*Дніпро*, *Львів*) і нематеріальні (поезія «*Садок вишневий коло хати*», пісня «*Ясени*») об'єкти та їхня сукупність як єдине ціле (орден «*Мати-героїня*», газета «*Подільські вісті*»); що оніми виконують насамперед називну функцію з метою розмежувати однотипні об'єкти, уже поіменовані апелятивами; що власні назви мають специфічні мовні особливості, якими вони часто відрізняються від загальних назв, а основними для їхньої характеристики є структурні,

словотвірні, семантичні і мотиваційні [59, с. 6–7], які ми і з'ясуємо в одного з різновидів пропріативів.

Найбільш об'ємним класом є ідеоніми, а в їхньому складі – **поетоніми**, тобто пропріативи, засвідчені в художніх творах [59, с. 226] (пор. «грец. *poiētikē* – «майстерність творення» » [55, с. 546].

За аналогією до терміна «онім» розділ мовознавства, присвячений вивченню власних назв, кваліфікується як **ономастика** (у перекладі з грецької мови *onomastikē* означає «мистецтво давати імена» [54, с. 139]. Відповідно, поетоніми має вивчати така підгалузь ономастики, як **поетоніміка**, і таке термінопозначення використовується українськими науковцями [59]. Водночас слід зазначити, що паралельно вживаються й інші назви для такого розділу, насамперед – **літературна ономастика** [25; 27; 45; 47], причому Ю. Карпенко літературну ономастику назвав ще й **поетичною** [27, с. 80], Л. Селіверстова – **ономапоетикою** [52], а Н. Іванова вживала паралельно обидва терміни [19]. Рідше практикувалися терміни **поетика оніма**, **поетонімологія** [22; 23], натомість **літературно-художня ономастика**, упроваджена в науковий обіг Л. Белеєм, стала основою і для багатьох похідних, як, наприклад, **літературно-художня антропоніміка** [3; 4]. М. Худаш використовував обернену форму такого терміна – **художньо-літературна антропоніміка** [68], а Л. Кричун [35] і М. Карпенко [24] – **літературна антропоніміка**.

Однак більш практичним для вживання, на нашу думку, є все-таки термінопозначення «поетоніміка», яке однослівне й легко поєднується з іншими складниками, на зразок: вітопоетоніміка, топопоетоніміка чи космопоетоніміка досліджують найменування об'єктів живої природи, географічних або космічних об'єктів, які функціонують у художньому мовленні.

Безпосередній стосунок до теми нашого дослідження має ще один розряд власних назв – **бібліоніми**. Дефініція цього терміна – «власна назва будь-якого писемного твору: художнього, релігійного, наукового, політичного й т. п.» [59, с. 209], однак нас більше цікавлять **белетристиконіми** як назви творів художньої літератури (пор.

белетристика – «франц. *belles lettres* – красне письменство – літ. 1) твори художньої літератури взагалі» [55, с. 100].

Традиційно, відповідно до трьох різновидів художнього мовлення, розрізняються *прозоніми* – власні назви прозових творів, *поезоніми* – власні назви поетичних творів і *драмоніми* – власні назви драматичних творів. На думку М. Торчинського, більш детальна градація белетристиконімів недоцільна, «оскільки основні відмінності між ними простежуються на рівні названих вище видів літератури: для поезонімів характерні як розгорнуті конструкції (особливо коли назвою поетичного твору стає його перший рядок), так і однослівні назви-метафори, метонімії чи алегорії; короткі назви переважають і серед драмонімів, однак там вони більш конкретні і вказують переважно на героя, час або місце дії; проміжне місце між ними займають прозоніми. Водночас назви окремих жанрів таких диференційних ознак не мають, тому навряд чи потрібне розмежування прозонімів на *романоніми* чи *новелоніми* або драмонімів – на *трагедіоніми* чи *комедіоніми*» [59, с. 210–211].

Водночас відзначимо, що дослідник частково порушив це правило, оскільки власні назви фольклорних творів кваліфікував «як *фольклороніми* (від англ. *folk-lore*) з подальшою деталізацією: *фольк-прозоніми* (казка «Солом'яний бичок», легенда «Євшан-зілля»), *фольк-поезоніми* (балади «У долині стоїть хатина», «Кувала зозуля в неділю раненько») і *фольк-драмоніми* (вертепні вистави «На Святвечір», «На Василя») [59, с. 210–211]. Підставою для такого розмежування є те, «що інші типи власних назв (передусім міфоніми і поетоніми) мають свою специфіку в усній народній творчості, ... тому фольклороніми дещо складніші за структурою, ніж інші розряди белетристиконімів» [59, с. 211]. Вважаємо, що підтвердити або спростувати такий висновок є одним із завдань нашого дослідження.

Наявність терміна «фольклоронім» дає підстави для виокремлення підрозділу літературної ономастики, або поетоніміки, під назвою *фольклороніміка* (що практично не вживається), або *фольклорна*

ономастика (в науковий обіг активно впроваджується насамперед Н. Колесник [34]).

Таким чином, фольклорна ономастика як частина поетоніміки має за об'єкт дослідження власні назви, які побутують у фольклорних текстах (баладах, казках, легендах, піснях тощо). Одним із таких різновидів онімів є найменування таких текстів, тобто бібліоніми. Оскільки казки є зразком прозових фольклорних творів, тому закономірно кваліфікувати об'єкт нашого вивчення *фольклоропрозоніми*.

1.2. Історія вивчення фольклорних пропріальних одиниць

Опис бібліографії розпочнемо з короткої характеристики досліджень, присвячених вивченню українських народних казок (таку інформацію зібрала С. Карпенко [26]).

Насамперед зазначимо, що такі твори більш-менш масово почали записувати на початку XIX ст. О. Бодянський, Л. Боровиковський, Марко Вовчок, В. Гнатюк, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, М. Максимович, І. Манжура, В. Милорадович, Д. Мордовець, І. Срезневський, М. Цертелєв, В. Шухевич, а першими збірники казок опублікували В. Гнатюк, Б. Грінченко, І. Манжура, І. Рудченко, П. Чубинський, К. Шейковський. Авторські казки для дітей у часописах друкували Г. Барвінок, О. Пчілка, Леся Українка, які, до того ж, подавали методичні рекомендації для запису казкових текстів і частково створили перші теоретичні відомості про цей жанр фольклору. Більш ґрунтовно теорію української народної казки розробляли Л. Боровиковський, М. Драгоманов, Ф. Колесса, М. Костомаров, П. Куліш, С. Людкевич, М. Максимович, А. Метлинський, О. Потебня, І. Франко, М. Шашкевич, зокрема питання типології їх – В. Гнатюк, М. Драгоманов, П. Єфименко, П. Іванов, В. Милорадович, Т. Рильський, І. Рудченко, М. Сумцов, П. Чубинський та ін.. (наприклад, І. Рудченко розмежовував казки про звірів,

птиць, нечисту силу, зміїв, богатирів, билицю і бувальщину, що, як бачимо, не завжди є однозначним і частково повторюється в різних групах).

У ХХ – на початку ХХІ ст. теоретичні питання фольклору загалом і казки зокрема розглядала насамперед Л. Дунаєвська, яка, крім того, упорядкувала низку збірок таких текстів (монографії «Українська народна казка» (1987 р.), «Українська народна проза (легенда, казка) – еволюція епічних традицій» (1998 р.), «Персонажна система української народної міфологічної прози. Аспекти поетики» (1999 р.), 17 збірок казок), а також І. Березовський (наукові праці «Українська радянська фольклористика: Етапи розвитку і проблематика. Літературний огляд» (1968 р.), «Українська народна творчість (20–30 роки ХХ ст.): літературний огляд» (1973 р.), дві збірки казок), О. Бріцина (наукові праці «Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування)» (1989 р.), «Прозовий фольклор села Плоске на Чернігівщині» (2004 р.), «Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавств» (2006 р.), чотири збірки фольклорних творів), В. Давидюк (монографії «Українська міфологічна легенда» (1992 р.), «Полісся: етнікос, традиції, культура» (1997 р.), «Кроковеє колесо: Нариси з історичної семантики українського фольклору» (2002 р.), «Етнологічний нарис Волині. За матеріалами експедиції Полісько-Волинського народознавчого центру «Волиняна – 2003» (2005 р.), «Генеалогія українського фольклору» (2006 р.), «Первісна міфологія українського фольклору» (2007 р.), навчальний посібник «Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі)» (2010 р.)), О. Дей («Сторінки з української фольклористики» (1975 р.)), С. Єрмоленко («Фольклор і літературна мова» (1987 р.)), Б. Лановик і З. Лановик («Українська усна народна творчість» (2005 р.)) та ін. [26],

Що стосується пропріальних одиниць, засвідчених у фольклорних текстах, то основоположниця української фольклорної ономастики Н. Колесник стверджує, що у другій половині ХІХ ст. дослідники усної народної творчості О. Афанасьєв, Й. Бодяньський, Ф. Буслаєв,

О. Веселовський, Я. Головацький, М. Костомаров, М. Максимович, І. Нечуй-Левицький, О. Потебня, О. Срезневський та інші звернули увагу на ті власні назви, які були вжиті передусім на позначення образів-символів [34, с. 15], однак «...жоден зі згаданих дослідників ... не були зорієнтовані на вивчення, власне, онімів. Праці XIX ст., серед яких переважають етнографічно-фольклористичні, стосувалися насамперед поглибленого вивчення релігійного світогляду наших предків. Власні назви залучено здебільшого принагідно, їх ще не усвідомлювали як окремий об'єкт дослідження, самостійну смислову сутність, вивчали насамперед як атрибут персонажа, певного сюжету і навіть твору» [34, с. 24]. Аналогічний висновок можна зробити і стосовно більшості студій і першої половини XX ст.

Натомість у другій половині XX ст. в українській ономастиці з'являються спеціальні праці, присвячені вивченню власних назв у різних жанрах фольклору: народних думах, казках, анекдотах, історичних піснях, обрядовій поезії, прислів'ях і загадках. Наприклад, з-поміж дослідників, які зацікавилися пропріативами в українському фольклорі в 70–90-х роках XX ст., можна назвати В. Бадейкову, Г. Бондаренко, Н. Журавльову, Е. Захарченко, Б. Кирдана, А. Кравчук, Ю. Крутя, С. Лавриненко, Т. Лукінову, І. Магрицьку, Н. Москаленко, Г. Онищенко, Т. Панєкіну, Н. Пасік, О. Порпуліт, І. Сенька, Л. Скрипник, О. Черемних, Я. Чорненького, Л. Шуть, С. Якубовську, Д. Ярчак та ін. [34, с. 27–28].

Наприкінці XX – на початку XXI ст. цікавість до фольклоронімів трохи зменшилася, відповідно – менше видрукувано наукових праць, практично не розширилося коло аспектів дослідження. Також зазначимо, що більшість із таких праць – це тези ономастичних конференцій, однак трапляються і більш вагомі дослідження, наприклад, дисертації О. О. Порпуліт «Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими)» [48] і М. І. Редьква «Семантико-функціональна система особових найменувань в українських народних чарівних казках (у записах XIX ст.)» [49].

Зокрема, О. О. Порпуліт теж зазначила, «що вивчення ономастичного простору чарівних казок розпочалося ще в минулому столітті. Звертались до проблем ономастики фольклору О. Афанасьєв, Ф. Буслаєв, О. Веселовський, В. Григорович, Д. Іловайський, В. Міллер, О. Потебня, О. Соболевський, К. Сосенко та ін. Однак до другої половини Х ст. інтерес до фольклорної онімії мав переважно принагідний характер» [48, с. 1].

М. Редьква запропонувала більш розширений перелік авторів досліджень з фольклорної ономастики: «Грунтовне дослідження номінації чарівної казки потребує використання не лише лінгвістичних напрацювань з цієї проблеми, а й дотичних матеріалів з етнолінгвістики, культурології, міфології, фольклористики, зокрема робіт О. Бріциної, В. Гнатюка, В. Давидюка, Л. Дунаєвської, К. П. Естес, В. Іванова та В. Топорова, М. Костомарова, Е. Мелетинського, М. Новикова, О. Потебні, В. Проппа, Е. Б. Тайлора, М. Толстого, Марії Л. фон Франц, Т. Цив'ян, М. Чумарної та ін. Щодо власне мовознавчого аспекту фольклорних творів, то у цьому напрямку примітними є дослідження Г. Борека, З. Василько, В. Вересаєва, М. Грицак, Л. Доровських, С. Єрмоленко, Н. Колесник, Т. Кондратьєвої, С. Лавриненко, А. Хроленка, Р. Шрамека» [49, с. 1].

Л. Невідомська схарактеризувала власні назви із непрозорою етимологією, які трапляються в текстах українських народних чарівних казок [44], а В. Діц здійснила комплексний аналіз пропріативів українських загадок [13].

Для теорії фольклоронімної номінації вагоме місце має монографія Н. Колесник «Онiмiя української народної пісні», яка хоча й присвячена опису тих власних назв, які трапляються в пісенних творах, однак паралельно містить матеріал з теорії фольклорної ономастики та історії її вивчення, а також характеристику фольклоронімії, яка, на думку дослідниці, є ономастичною універсалією [34].

Осібнo розглянемо історію вивчення біблiонiмiв, оскiльки саме власні назви українських народних казок є предметом нашого дослідження.

Зокрема, такі пропріальні одиниці аналізувалися в дисертаційних роботах. Так, Т. Желтоногова схарактеризувала заголовки поетичних творів Є. Маланюка, В. Стуса, О. Теліги, П. Тичини. Керуючись низкою розроблених критеріїв, таких як доміантний характер інформації в заголовку; інтенсивність його образності; здатність заголовка розкривати свою семантику в прециклі, в основному циклі або в постциклі сприймання твору; ступінь авто- чи синсемантичності заголовка, тобто ступінь зв'язку заголовка з текстом; щільність зв'язку складників заголовка-знака, дослідниця виокремила заголовки-індикатори, заголовки-образи й заголовки-символи [17, с. 34].

Семіотичну класифікацію заголовків пропонують О. Траченко і Л. Грицюк, проте в першій дисертації автор розподіляє їх на заголовки-індекси, заголовки-ікони й заголовки-символи, зауважуючи, що заголовко-знак поєднує властивості трьох типів знаків, проте з доміантною функцією знака-індексу [63, с. 7], а в другій – вважає, що заголовок віршованого твору як елемент образно-виражальної системи в поетичній мові є образом-індикатором, образом-тропом і образом-символом [10, с. 34].

Синтаксичний підхід до аналізу заголовків художніх творів використав В. Ронгинський, розмежовуючи назви-слова, словосполучення або речення різних типів [51].

Метою дослідження А. Коваленко є виявлення структурних, семантичних і комунікативно-прагматичних характеристик англomовного журнального заголовка, що впливає на особливості його функціонування як репрезентанта тексту. Достовірності результатам дослідження надає велика джерельна база, адже проаналізовано 2 000 зразків мікротекстів [33].

Ще більше сучасних газетних заголовків (близько 20 000) схарактеризувала Л. Манькова, яка розробила їхню лінгвістичну типологію із врахуванням специфіки текстів і зробила висновок, що ефективність газетного тексту багато в чому залежить від його назви [39].

У дисертаційній роботі В. Мержвинський, пишучи про поетику заголовків драматичних творів Лесі Українки, паралельно розглядає їхні теоретико-методологічні та диференційні ознаки [40].

Різноманітні критерії для характеристики заголовків публіцистичних творів запропонувала В. Галич, яка за структурою поділила їх на одночлени (слова) та багаточлени (словосполучення і речення); за актуальним членуванням речення – на реми, теми і диреми; за наявністю синтаксичних засобів увиразнення – на інверсії, еліпсиси, риторичні оклики і питання та опозиції; за функціями – на рекламні, інформативні, номінативні, пейзажні, персональні (антропоніми), власне предметні та жанрові, причому останні п'ять можуть бути жанрово-хронологічними; за наявністю образного елемента – на заголовки номінативні та образні (метонімію, перифраз, синекдоху, антономазію, метафору, символ); за наявністю наказової та спонукальної модальності – на заголовки з дієсловом наказового способу, інфінітивні та еліпсиси [7, с. 25]. Зазначимо, що дослідниця звертає окрему увагу на апелятиви, які функціонують у мовленні як власні назви (такі найменування В. Галич кваліфікує як асоціоніми – «складні з погляду лексико-семантичних трансформацій метафори, утворені шляхом переходу загальної назви у власну» [7, с. 109] і класифікує їх за структурою та морфологічним вираженням компонентів (однокомпонентні (іменник і субстантивовані частини мови: прикметник, дієприкметник і займенник), двокомпонентні (іменник + іменник, прикметник + іменник) і трикомпонентні побудови), семантичними відношеннями (асоціоніми-синоніми, омоніми й антоніми) й естетичними функціями (асоціоніми-алегорії, символи і референції) [7, с. 127].

Відомий український ономаст Ю. Карпенко теж присвятив низку статей проблемі найменувань художніх текстів. Зокрема, у статті «Велика літера і власна назва», ще 1969 року надрукованій у журналі «Українська і література в школі» він, хоч і називаючи термінів, схарактеризував складники ідеонімів, паралельно коментуючи правописні норми пропріальних одиниць.

Ю. Карпенко наголосив на потребі унормування правописних норм власних назв, звернувши увагу на складники ідеонімів, проте без термінопозначення [28, с. 28]. Теоретико-методологічні основи вивчення власних назв творів описані у статті «Власні назви в художній ітературі» [29], а помилки, які трапляються при назвотворенні, – в статті «Заголовколомки» [30].

Теоретичні основи бібліоніміки у співвіднесенні понять *бібліїзм*, *біблієма*, *біблійність*, *бібліонім* спробувала визначити і Н. Піддубна [46]. Цій же проблемі, проте з орієнтацією на іншомовні терміносистеми ономастики, присвячена відповідна словникова стаття у «Словнику української ономастичної термінології» [54, с. 56].

Прикладом аналізу бібліонімів окремих авторів можуть бути статті українських дослідників. Так, Е. Боева звернула увагу на творчість Г. Сковороди [6], В. Шевцова – на поезії І. Франка [69], О. Горбач – на гумористично-сатиричні твори [9], а Л. Терещенко – на байки І. Красіцького у перекладі М. Годованця, причому в цій праці звертається увага і на особливості структури, мотивації, семантичного навантаження і взаємовпливу таких пропріативів [56].

Як бачимо, науковці у своїх студіях звертали увагу на різні атрибути власних назв художніх текстів, а найчастіше – на структуру, словотвір, семантику твірних основ та мотивацію. Підтвердженням цьому можуть стати статті магістрантів Хмельницького національного університету, надруковані протягом останніх трьох років у збірнику наукових праць «Поділля. Філологічні студії» і присвячені вказаним аспектам окремих груп бібліонімів.

Так, Є. Мисик, докладно характеризуючи власні найменування драматичних і прозових творів І. Франка, виокремила серед них значну кількість різножанрових конструкцій, що мають певні особливості назвотворення, які проявляються специфікою автоперекладу та різноманітними мовними явищами [41, с. 92].

К. Рожнятовська зробила висновок, що для більшості власних назв творів Лесі Українки характерне відапелятивне походження. У дериваційній

структурі таких заголовків переважають лексико-семантичний та морфологічні типи словотворення [50, с. 59].

О. Морозенко в системі найменувань пісенних творів, що належать до української усної народної творчості, виокремила зразки, що належать до ситуативної (30,8 %), локативної (28,8 %), квалітативної (18,2 %), сутнісної (10,5 %), темпоральної (6,9%) та посесивної (3,2 %) мотиваційних груп. Прикладів функціонування апотропейних, асоціативних, ідеологічних, меморіальних, патронімічних та символічних онімних сполук під час дослідження їй не траплялося [43, с. 102].

Найбільшою за чисельністю (53,9 %) групою складених онімів є оніми-фрази. Здебільшого це прості речення, серед яких переважають двоскладні поширені, проте трапляються й двоскладні непоширені. Простих односкладних та неповних двоскладних речень як назв українських народних пісень було зафіксовано значно менше, як і складних синтаксичних побудов [42, с. 68].

Попередній аналіз власних назв українських народних казок дозволив зробити висновки, що «основним структурним типом таких онімів є складені конструкції, побудовані за зразком словосполучення – як простого (насамперед підрядного, проте досить поширені й сурядні, що можна вважати диференційною ознакою фольклоронімів), так і складного (більш поширені підрядні і сурядно-підрядні назви). Характерним типом предикативних синтаксичних побудов є прості розповідні речення з лексемами **як**, **чому** у препозиції, що свідчить про первинне походження таких структур із питальних речень. Малопродуктивні прості найменування, які більш характерні для вітонімів і топонімів» [2, с. 12].

У процесі поглибленого вивчення таких найменувань спробуємо уточнити наведений вище висновок, а також порівняти отримані висновки з даними інших дослідників заголовків художніх текстів.

1.3. Українські народні казки: сутність, типологія, основні ознаки

Загальновідомо, що *«казка* – це народно-поетичний або писемно-літературний твір про передбачувано вигадані події чи осіб, іноді за участю фантастичних сил, який має повчальну мету» [21].

Подібними є визначення казки у словникових працях: «Розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил» [53, IV, с. 72]; «Розповідний народнопоетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю персоніфікованих чи фантастичних сил» [16, с. 284], причому автор дефініції наводить і визначення казки, дане І. Франком: «Народне фантастичне оповідання без виразно закладеної в ньому моралі» [16, с. 284].

Уперше термін «казка» фіксує Л. Зизаній 1596 року як рівнозначний до «баснь», «байка» [18]. П. Беринда у словнику «Лексікон словенороский і імен толкованіє» (1627 р.) казку ототожнює з байкою («баснею») або вигадкою [5], а Г. Сковорода, як зазначає С. Карпенко, взагалі не бачив між ними різниці [26, с. 20].

Зазначимо, що лексема має й переносне значення – «Те, що не відповідає дійсності; вигадка, байка» [53, IV, с. 72], однак нас цікавить лише казка як літературознавчий термін.

Також не розглядаємо одну із двох груп казок – *літературні*, або *авторські*, які хоч і мають багато спільного з народними, проте є більш простими за формою, а головне – створюються письменниками і першопочатково поширюються в друкованих виданнях (звичайно, народні казки з часом теж почали друкуватися у відповідних збірниках).

Саме автори літературних казок намагаються наслідувати народні, тим самим визнаючи їхню первинність і досконалість. Водночас в авторських казках простежуються і певні відмінності. це, наприклад, наявність двох або кількох сюжетних ліній, локалізація подій у різних місцях, значна кількість

дійових осіб, на відміну від народних творів, де розвиток сюжету переважно послідовний, дія відбувається в певному місці і участь у ній беруть часто дві або кілька осіб.

Є певні відмінності й у манері розповіді: народна казка часто має традиційні зачини й кінцівки, використовує усталені епітети, натомість в літературній казці можливе використання звертань до слухача, як прямих («Розкажу я вам, *діти*...»), так і непрямих («*Кожний з вас чув*...»).

Більшість авторських казок орієнтована на дитячу аудиторію, проте і народні казки теж більше відповідають дитячому віку. Однак це не суттєва відмінність, оскільки казки із задоволенням читають дорослі й діти.

Натомість літературні казки часто можуть перетворюватися на розгорнуті казкові повісті і навіть повісті або містити в собі риси інших жанрів.

Суттєва відмінність народних казок від авторських полягає і в тому, що перші виникли досить давно, а літературні – орієнтовно в епоху класицизму. Зацікавленню казкою сприяли «розчарування в просвітницьких ідеях, тяга авторів епохи романтизму до природи, бажання возз'єднатися з нею, втекти від реальності, вивчення народної творчості, дослідження внутрішнього світу людини та уявлення про дитину як духовно чисту, природну людину, незіпсовану цивілізацією» [8, с. 41]. Спочатку літературні казки функціонували в європейській літературі, де в XVII–XVIII ст. вони в середовищі багатіїв були поширеною розвагою, розігруючись у придворних феєріях. Спочатку такі вистави склалися за мотивами народних у поетичній, пародійній формі. Особливо наслідували народні традиції й використовували архаїчну мову французькі казкарі Ш. Перро та Мадам д'Онуа, натомість німецькі автори брати Грімм вважали, що такі твори слід переказувати літературною мовою, як і інші тексти художньої літератури, а від фольклору варто брати композицію та образно-ідейне наповнення.

Зазначимо, що авторські казки як дитячі твори утверджуються лише наприкінці XVIII ст. завдяки насамперед популярності байок і так званих

романів про виховання, у яких часто використовувалися казкові елементи. А вже в ХІХ ст. з'явилося багато англословянських народних казок в обробці для дітей письменників Е. Ленга, Дж. Джекобса та Г. Пайла. Авторські казки писали також К. Коллоді (Італія), Л. Бехштайн (Німеччина), згодом – Дж. Баррі, К. Грем, Л. Керрол, Р. Кіплінг, Г. Лофтінг, Дж. Макдональд, А. Мілн, Е. Несбіт, Б. Поттер, М. Сендак Доктор Сьюз та інші автори. Підтверджуючи можливість літературної казки трансформуватися у твори більшого обсягу, назвемо такі всесвітньо відомі романи-фентезі (твори, де описуються неіснуючі, неможливі світи, у яких наявні казкові елементи), як «Володар перснів» Дж. Р. Р. Толкіна, «Гаррі Поттер» Дж. К. Роулінг, пригоди Конана-варвара Р. Говарда.

Українська літературна казка спочатку була представлена фольклорними сюжетами, інтерпретованими такими письменниками ХІХ ст., як О. Бодянський, Л. Боровиковський, Марко Вовчок, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, М. Костомаров, М. Коцюбинський, І. Липа, М. Максимович, І. Манчжура, Панас Мирний, Олена Пчілка, С. Руданський, І. Срезневський, Леся Українка, І. Франко, М. Цертелєв. У ХХ ст. казки, уже відмінні від народних, пишуть В. Бичко, П. Воронько, А. Дімаров, Н. Забіла, Ю. Збанацький, О. Іваненко, В. Нестайко, І. Нехода, Л. Первомайський, Л. Письменна, М. Пригара, М. Стельмах, М. Трублаїні, Б. Чалий, Д. Чередниченко, А. Шиян, Ю. Ярмиш. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. авторські казки пишуть Б. і Д. Матіяш, З. Мензалюк, Є. Погорєлов, Л. Мовчун, М. і Т. Прохасько, В. Читай та ін. У цей період появляються такі жанрові різновиди літературної казки, як казки-балади, казки-легенди, казки-мініатюри, казки-новели, казки-притчі, казки-фентезі, казкові хроніки, міські казки тощо. Зокрема, казки-повісті створюють А. Бачинський, Л. Вороніна, С. Гридін, О. Дерманський, Г. Малик, Г. Пагутяк, М. Чумарна та ін. Жанр казки-фентезі започаткований в Україні Г. Олді, що використовує у творах сюжети казок, міфів і легенд народів світу.

Незважаючи на активізацію жанру української літературної казки, власні назви таких творів ми не аналізуємо, оскільки це продукт індивідуальної мовотворчості, який хоч і дозволить визначити характерні ознаки певного класу пропріальних одиниць, але не на рівні етносвідомості нашого народу. Лише народна казка може донести до нас із глибини віків інформацію про особливості найменувань казкових текстів, адже такі оніми стали уже узвичаєними в народному мовленні. Підтвердженням цього є висновки В. Жайворонка, який писав, що «казка – джерело стійких народних афористичних висловлювань: «Казці – кінець, а ділу – вінець», «Кому казка, а кому бубликів в'язка», Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться», «Казка – не казка, а приказка». Казка стала джерелом жартівливих темпоральних висловів: «За діда-прадіда», «За царя Гороха, як було людей троха», «За царя Панька, як була земля тонка» ». Такі фрази є свідченням як архаїчності казок, так і їхньої популярності серед народу. Наводить В. Жайворонок і низку крилатих висловів про вагомість казок у нашому житті: «Казка складом, пісня ладом гарна» (приказка); «Нема казки без правди» (І. Франко); «Пером не можна написати, не можна в казках сказати, яких було багацько див» (І. Котляревський)» [16, с 284].

Звернемо тепер увагу на характерні ознаки народних казок, зокрема на їхню сутність. На відміну від літературних, *народні казки* – це жанр фольклору, що побутує в народному середовищі, не має достеменно відомого автора і передається зазвичай усно.

Проаналізувавши праці теоретичного характеру українських фольклористів, можемо визначити низку диференційних ознак народної казки, якими вона відрізняється як від інших фольклорних жанрів (думи, легенди, переказу, пісні), так і авторської казки:

- 1) це один з основних народнопоетичних жанрів;
- 2) казка має переважно чарівний, авантюрний або побутовий характер;
- 3) спочатку казки передавалися винятково усно, і лише згодом були записані та надруковані;

- 4) абсолютна більшість народних казок не має чітко визначеного автора;
- 5) народна казка зазвичай існує у прозовій формі та передається від старшого покоління молодшому;
- 6) час реалізації казкових подій – переважно минулий (*колись давно*);
- 7) за обсягом казки перевершують байку і зазвичай не мають сатиричних елементів;
- 8) в основі казки – захоплива розповідь про вигадані події та персонажів, які, проте, під час слухання твору сприймаються як реальні, хоча кожен слухач розуміє, що такого не може бути;
- 9) в основі сюжету лежить певний конфлікт, що спонукає персонажів до дії; загалом сюжет казки – багатоепізодний, із сталою структурою, відсутністю розгорнутих описів (герої розкриваються більше через мову та вчинки, а не через вигляд), драматичним розвитком подій, щасливим або повчальним завершенням;
- 10) казкові події не можуть бути пояснені читачем або слухачем на основі їхнього життєвого досвіду, релігійних або наукових знань, як це, наприклад, намагаються зробити автори фантастичних творів;
- 11) головні персонажі казок в основному абстрактні, часто – це загальні назви (*баба, вовк, дід, царевич*), а якщо мають ім'я, то воно не пов'язане з конкретними історичними або вигаданими постатями;
- 12) герої казок мають яскраво виражені риси характеру – схвалювані (винахідливість, розум, пошану до старших, працьовитість, сміливість тощо) або несхвалювані (балакучість, жадібність, лінощі, неслухняність і под.) в суспільстві;
- 13) народна казка має провідні мотиви (наприклад, обдурення лиходія, визволення нареченої) та усталених персонажів (наприклад, *сірий вовк, трос синів, царевич*);
- 14) казкові герої мають виражену соціальну орієнтованість, в них завжди упізнаються представники професій, верств людського суспільства;

15) мова казки повсякденна, водночас можуть траплятися усталені епітети (наприклад, *красна дівця, добрий молодець*), повтори (наприклад, *ішов-ішов, думав-думав*), традиційні вислови, що поєднують одну віддалену подію з іншою (наприклад, *Швидко казка мовиться, та не швидко діло робиться*);

16) естетичні функції казок доповнюються і взаємопереплітаються з пізнавальними, морально-етичними, соціально-виховними, розважальними та іншими; загалом же народна казка має як розважальну, так і дидактичну функції;

17) казки віддалених народів світу мають подібні сюжети та персонажів, що пояснюється подібністю культурно-історичних умов їх життя;

18) водночас казки відзначаються національними особливостями, відображають спосіб життя народу, його працю і побут, природні умови, а також індивідуальні риси виконавця-оповідача (казкаря), тому такі твори, як правило, побутують у багатьох варіантах [21].

Зазначимо також, що казки мають багато спільного з міфами, проте їхні стосунки неоднозначні. Вважається, що казки були первісними міфами, які, проте, втратили своє священне значення та реалізацію в ритуалах. Можливо, що міф і казка виникли одночасно й існують паралельно, проте міф пояснює світ, а казка, зокрема чарівна, соціалізує людину, готує її до життєвих випробувань (казковий герой долає непереборні перешкоди, іноді навіть гине, проте завдяки, наприклад, живій воді повертається до життя). Герой казки завжди демонструє конкретну модель поведінки з відповідними наслідками, на відміну від міфу, де герой може здійснювати несхвалювані чи взагалі табуйовані вчинки безкарно, як і зазнати нічим не компенсованих страждань. Казка завжди самодостатня і не потребує продовження, тоді як багато міфів продовжують інші та незрозумілі без них [21].

Конкретизуємо основні мотиви (і персонажі) народних казок, детально виокремлені М. Грушевським. Серед них – космічні сили (сонце, вітер, мороз, яким людина протистоїть); фантастичні надприродні сили (лісовик,

водяник, Ох, що силою чи хитрістю забирають до себе людей, яким потім доводиться рятуватися); баба-людодка, що хоче з'їсти людину (дитину), але її обдурюють; змії як звичайне втілення нечистої сили; Коцій Безсмертний і Кобиляча голова чи образи персоніфікації кістяка; одноокий людод, від якого людина рятується, вибравши останнє око; Доля, Недоля, Злидні, характер яких у казках людина змушує змінити різними способами; фатальні, чудесно народжені герої (Котигорошко, Семилітка, які наділені чудесними рисами і вирушають на подвиги врятувати своїх батьків, братів або здобути жінку); зла мачуха та її прийомна донька (перша отримує покарання, а друга здобуває допомогу та винагороду); недобра жінка або сестра, котра хоче позбутися свого чоловіка або брата, проте її злочини викриваються і вона зазнає покарання; добра, мудра помічниця, котра виправляє забуття зроблених героєм добрих справ, що сталося через недотримання ним заборони; добра і вірна жінка, місце якої займає її недобра сестра, проте врешті лиходійка зазнає покарання, а скривджена отримує винагороду; сватання або відшукування викраденої жінки (доводиться добувати дівчину чи жінку, зняти чари, накладені на дівчину або викрадену жінку злими чарівниками); засуджені на смерть, вигнані або чудесними й природними засобами урятовані і виховані діти, чия доля здійснюється попри всі намагання цьому завадити [11]; деякі інші мотиви і персонажі, найменування яких часто стають основою для власних назв казок.

Класифікація народних казок протягом двох останніх століть неодноразово суттєво змінювалася. Так, загальноприйнятою у світі, проте досить недосконалою є типологія казкових творів Арне-Томпсона (1912 р.), який за сюжетом і змістом виділяв казки з тваринами, казки з магією, релігійні казки, романтичні казки, казки про дурного огра (недобре чудовисько), казки-формули, некласифіковані казки та жарти й анекдоти. Російський фольклорист В. Пропп розрізняв чарівні казки, кумулятивні (з багаторазовими повтореннями) казки, казки про тварин, рослин, неживу

природу та предмети, побутові та новелістичні казки, небилиці, докучливі казки [21].

В українському літературознавстві утвердився поділ казок на три групи: чарівні, соціально-побутові та про тварин.

Казки про тварин і рослин («Пан Коцький», «Лисичка-суддя») вважаються найбільш давнім жанром народних казок (можливо, сягають часів неоліту, коли потрібно було вшанувати надприродні сили перед полюванням чи рибальством).

Чарівні казки («Василина Прекрасна», «Дівчина та Місяць», «Котигорошко», «Кривенька качечка», «Летючий корабель», «Ох», «Тісто-богатур», «Яйце-райце») становлять найбільшу частку українських казок. Вони пов'язані з давніми уявленнями слов'ян про влаштування світу або відбивають обряди ініціації, тобто посвячення людини в новий статус (набуття повноліття, одруження тощо).

Соціально-побутові казки («Бичок – смоляний бочок», «Мудра дівчина», «Названий батько», «Піп та селянин», «Правда і Кривда», «Хліб і золото») – найпізніші за часом виникнення, і поява їх спричинена соціальним розшаруванням суспільства [14; 20; 21; 38].

У більшості українських народних казок, особливо двох перших груп, вбачаються сліди архаїчних звичаїв, пам'ять про які майже не збереглася в інших європейських народів. Це, зокрема, можливість володіння жінкою (дівчиною) певним багатством через практику материзни, коли спадок передається від матері до доньки. Іноді казкові персонажі (наприклад, Змій), суто негативні в інших народів, в українському фольклорі можуть виявляти честь і гостинність: зустрічають героя, що прийшов з ними битися, застіллям, дають право першого удару. Це пов'язано зі збереженням язичницького світорозуміння, де надприродні сили ще не поділяються на однозначно добрих і злих [21].

На часі з'ясувати, чи мають структурно-дериваційні й семантико-мотиваційні відмінності власні назви українських народних казок вказаних трьох груп.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-ДЕРИВАЦІЙНІ І СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

2.1. Квантитативна і структурна характеристика власних назв українських народних казок

Кількісна характеристика, яку ще кваліфікують як **квантитативна** («< лат. *quantitas* – «кількість» [55, с. 345]), має вагоме значення для будь-яких явищ, зокрема і для мовних, адже з'ясування кількості діалектизмів, термінів, фразеологізмів тощо є не просто їх підрахунком із метою визначення чисельності; основна мета такої роботи – встановити продуктивність різних типів мовних одиниць, що уможливить їх зіставлення і порівняння [58, с. 276].

«Нараховують близько 2000 друкованих варіантів українських народних казок» [16, с. 284]. Різні оповідачі, як і укладачі збірок казок, могли вносити певні зміни в казкові тексти, зокрема й у їхні назви, свідченням чого є, наприклад, українські народні казки «*Вовк-колядник*» і «*Вовки-колядники*», «*Івасик-Телесик*» і «*Телесик*», «*Казка про Сонце, Мороз і Вітер*» і «*Сонце, Мороз і Вітер*», які мають частково подібні найменування і незначні відмінності в сюжеті. Тому для аналізу ми відібрали 500 власних назв українських народних казок з оригінальним сюжетом, намагаючись уникнути повторів (див. Додаток А). Якщо казка має два і більше варіантів найменувань, для аналізу ми брали більш давню його фіксацію. Загалом же джерелом інформації були три збірки українських народних казок [65–67], а також низка інтернет-сайтів. Також зазначимо, що ми намагалися уникнути казок, які побутують серед інших народів, однак це зробити досить важко, адже сюжети (а відповідно – і найменування) легко переходили від одного етносу до іншого, особливо на суміжних територіях, і це стосується насамперед українців, росіян і білорусів. Так, ми відкинули казку «*За щучим*

велінням» як російську народну (хоча вона була представлена у збірці українських народних казок), натомість взяли для аналізу «*Казка про Іллю Муромця і Солов'я-розбійника*», що теж є подвійною за етнічною належністю. Однаку у першому випадку зміст і дійові особи більш характерні для росіян, а у другому – час і місце дії все-таки орієнтовані на Київську Русь, яка вважається попередницею України, а не Росії.

«Огляд структурних класифікацій онімів, виконаних вітчизняними і зарубіжними мовознавцями, засвідчив, що найбільш детально проаналізовано будову топонімів й антропонімів, при цьому дуже часто ця типологія власних назв перетинається із словотвірним, семантичним та мотиваційним групуваннями пропріативів» [60, с. 96].

Безперечно, такий зв'язок справді простежується на вказаних рівнях. Наприклад, прості найменування переважно утворені шляхом власне семантизації або певними різновидами афіксального підвиду морфологічного способу; складні – шляхом абревіації, зрощення, слово- або основоскладання; складені – синтаксичним способом.

Прості оніми можуть бути або відонімними, або відапелятивними, складні і складені – відонімними, відапелятивними або, переважно, відонімно-відапелятивними.

Одинична мотивація властива простим конструкціям, натомість комбінована – складним і складеним [2, с. 6–7]. Це загальні висновки, зроблені нами на основі аналізу 250 власних назв українських народних казок, які ми маємо підтвердити або спростувати, розширивши обсяги досліджуваного матеріалу.

Однак спочатку наведемо теоретичні підстави для такої характеристики.

Отже, за будовою пропріальні одиниці поділяють на *прості* – «однослівні (одноосновні) власні назви» [60, с. 216], *складні* – «однослівні двокореневі (двоосновні) власні назви (рідше – багатословні)» [60, с. 220] та *складені*, до яких відносять «... дво- і багатослівні власні назви, які

насамперед поділяються на *оніми-словосполуки*, *оніми-словосполучення* й *оніми-фрази*» [60, с. 223].

«*Оніми-словосполуки* – це поєднання повнозначної частини мови зі службовою, передусім прийменником (*За ставом, Біля озера*)» [60, с. 223].

«*Оніми-словосполучення* кваліфікуються як безприсудкові структури *сурядного* (бібліонім «*Батьки і діти*») чи *підрядного* (ойконім *Стара Синява*) типу, які можуть бути *простими* (двокомпонентними): ойконім *Великі Зозулинці*, бібліонім «*Правда і кривда*», і *складними* (багатокомпонентними): бібліонім «*Сонце, Мороз і Вітер*», гідронім *Північний Льодовитий океан*» [60, с. 224].

«*Оніми-фрази* – це предикативні конструкції, які вживаються як номінативні одиниці. За своєю будовою це переважно прості речення (одно- і двоскладні): повісті «*Гуси лебеді летять*», «*Кров людська – не водиця*», кінофільм «*Наказано взяти живим*», хоча епізодично фіксуються і складні (переважно складнопідрядні) синтаксичні побудови: художні твори «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*», «*Поки сонце зійде, роса очі виїсть*»» [60, с. 224].

Вважаємо, що частково підтверджено наш висновок про найнижчу продуктивність складних пропріативів: «*Складні* найменування мають найнижчу продуктивність (2; 0,8%), і це композити («*Котигорошко*», «*Семиліточка*»), в яких основоскладання поєднується із суфіксацією». Серед 500 казкових бібліонімів складними є 8 (1,6%), проте не всі вони є композитами, адже утворені шляхом словоскладання («*Гайгай*»), зрощення («*Перекотиполе*», а конкретно цей пропріатив – власне семантизацією), усічення («*Білокоров*»), основоскладання із суфіксацією («*Білосніжка*», «*Котигорошко*», «*Семиліточка*»), флектизацією («*Білокоровий*») або власне семантизацією («*Грошолоб*»). Відзначимо, що співзвучні в назвах казки «*Білокоров*» і «*Білокоровий*» мають різні сюжети, тому розглядаються окремо.

На нашу думку, правильним є твердження, що «подібними є і поєднання прикладки з пояснюваним словом, які ми розглядаємо як складні конструкції» [2, с. 8], адже вони справді нагадують формою юкстапозити, утворені шляхом словоскладання (на зразок: «Піп-ворожка», «Царівна-змія», «Чоловік-невидимка» – загалом 17 двокомпонентних бібліонімів, а також низка багатоконпонентних із подібними конструкціями у своєму складі),

Менш продуктивні, за уточненими даними, і прості пропріальні одиниці (21; 4,2 %), хоча загалом, порівняно зі складними, «**проті** фольклороніми є більш продуктивними (15; 6 %)» [2, с. 8]. Натомість можна погодитися з висновком, що прості найменування – це насамперед іменники, які є назвами дійових осіб: як людей («Брати», «Коваль», «Силач»), так і тварин («Зайчик», «Кінь»), і навіть фантастичних істот («Змій», «Колобок» «Перевертень»). Трапляються в цій ролі й імена (клички) дійових осіб («Гайгай», «Орися», «Сірко»). Як назви казок епізодично засвідчені й найменування окремих предметів чи явищ («Палиця», «Ріпка», «Сніжниця»), абстрактних категорій («Біда», «Брехня» «Смерть») і навіть процесів («Похорон»). Характерною особливістю простих структур є використання демінутивних форм («Калиточка», «Рукавичка», «Чабанець»). Один раз функцію фольклороніми виконує вигук («Ох»), однак, на нашу думку, це теж похідна номінація від міфоніма, який, у свою чергу, утворений від вигука (зрештою, міфонім *Гайгай* теж утворений шляхом складання вигука «гай») [2, с. 8].

Підтверджено наш попередній висновок, що «основний структурний тип найменувань українських народних казок – це **складені** конструкції (233; 93,2 %: «Ведмідь і черв'як», «Рябко влітку і взимку»), серед яких назв-**словосполук** – 5 (2 %: «Про злидні», «Про кука»), **словосполучень** – 180 (72 %: «Кума Смерть», «Лев і мишеня») а **фраз** – 48 (19,2 %: «Летінь, що повернув людям сонце, місяць і зорі», «Як собака знайшов собі господаря»)» [2, с. 9], однак кількісні дані частково відрізняються.

Так, загалом **складених** конструкцій ми зафіксували 471, що становить 94,2 % («Діамантовий паркан», «Камінець-свистунець та лиха царівна»,

«Щастя саме не приходить»), із них **словосполук** – 10 (2 % : «Про долю», «Про привида», «Про Сміхованця»), **словосполучень** – 345 (69 %: «Вовча пісня», «Життя і смерть», «Про вінчальний перстень, щастя і нещастя»), **фраз** – 116 (23,2 %: «Багач за гроші повіситься», «Про гору, що верхом сягнула неба», «Як кіт чоботи купував»). Як бачимо, трохи більше фіксується назв у формі предикативів, і це можемо вважати однією з диференційних ознак найменувань українських народних казок.

Якщо характеризувати назви-**словосполук**, то загалом цей тип онімів у фольклорі досить поширений, особливо серед назв пісень, легенд, анекдотів і переказів, проте, як бачимо, серед найменувань казок трапляється епізодично, і це лише один прийменник **про**, що поєднується переважно з назвами істот («Про дурня», «Про кума», «Про стрільця»), рідше – з іншими апелятивами («Про долю», «Про злидні») або власними назвами («Про Кирика», «Про Сміхованця») [2, с. 9].

«Натомість **словосполучення** – найбільш продуктивний структурний різновид таких пропріативів, причому фіксуємо і **прості** (124; 49,6 %: «Бджоли і ведмідь», «Старий вовчище»), і **складні** (56; 22,4 %: «Лис і квасний виноград», «Про бідного парубка і Марка багатого») синтаксичні одиниці» [2, с. 9]. Поглиблений аналіз 500 бібліонімів засвідчив трохи меншу кількість **простих** словосполучень (217; 43,4 %: «Дві вивірки», «Розум та щастя», «Циган-мандрівник»), і навпаки, більшу – **складних** (128; 25,6 %: «Дві хлібини та три поради», «Дід, баба та курочка ряба», «Казка про чемного жовніра»).

Уже відзначалося, що серед простих переважають підрядні словосполучення (90; 36 %: «Василина Прекрасна», «Три бажання»), зокрема моделі «прикметник + іменник» (52; 20,8 %: «Бідний вовк», «Цапova хата»), «іменник + іменник» (29; 11,6 %: «Панахида по коту», «Тісто-богатыр») і «числівник + іменник» (9; 3,6 %: «Два вовки», «Три брати») [2, с. 9].

Більша кількість проаналізованих найменувань українських народних казок фактично не змінила вказаних показників: підрядних назв-

словосполучень зафіксовано 163 (32,6 %: «*Вірний друг*», «*Казка про хліб*», «*П'ять братів*»), з них продуктивніші – прикметниково-іменникові – 89 (17,8 %: «*Бравий заєць*», «*Мишача рада*», «*Хитрий хлопець*»), іменниково-іменникові – 63 (12,6 %: «*Жона над чорта*», «*Москаль у пеклі*», «*Тісто-богатыр*») і числівниково-іменникові – 10 (2 % %: «*Два товариші*», «*Три бажання*», «*Три брати*»). Складеним числівником є і найменування казки «*Тридцять перший*» (0,2 %), хоча, по суті, це проста назва, утворена шляхом власне семантизації.

Атрибутивним елементом прикметниково-іменникової моделі є прикметники якісні («*Біла ружа*», «*Вірний пес*», «*Чарівна палиця*»), відносні («*Калинова сопілка*», «*Свинячий кожушок*», «*Солом'яний бичок*») і присвійні («*Дідове хазяйство*», «*Кобиляча голова*», «*Царева донька*»), а також дієприкметники («*Зачарований хлопець*», «*Названий батько*», «*Поділена нагорода*»), оскільки між ними мало морфологічних відмінностей, ще й простежується процес ад'єктивації. Означуваним об'єктом є іменники власні («*Нещасний Данило*», «*Шепелява Марія*», «*Язиката Хвеська*») і загальні, зокрема зі значенням абстрактним («*Насмішливе слово*», «*Невчасний жаль*», «*Циганське прокляття*») і конкретним – як назви істот («*Зажерливий пес*», «*Золотий птах*», «*Мудра баба*»), так і неістот («*Діамантовий паркан*», «*Кінська сила*», «*Молодильна вода*»). Такі синтаксичні побудови можуть бути ускладнені прийменником **про** («*Про безхвостого вовка*», «*Про ввічливого зайця*», «*Про скупого чоловіка*»), рідко – іншими («*На Чорну полонину*»). Відзначимо, що формально прикметниково-іменникову структуру мають власні назви українських народних казок, які є складеними антропонімами, міфонімами або поетонімами, один із компонентів яких має прикметникову форму, а інший – іменникову («*Василина Прекрасна*», «*Курочка Ряба*», «*Пан Коцький*»).

Іменниково-іменникові словосполучення частіше є безприйменниковими конструкціями (33; 6,6 %: «*Єруслан Лазаревич*», «*Іван Королевич*», «*Син побережника*»), і це переважно прикладки з пояснюваними

словами, в основі яких – назви дійових осіб: людей («**Баба-відьма**», «**Дівчина-тростинка**», «**Чоловік-невидимка**»), чи тварин («**Вовк-колядник**», «**Заєць-хвалько**», «**Коза-дереза**»), або ж інші поняття («**Казка-небилиця**», «**Тісто-богатыр**», *Смерть*, «**Яйце-райце**»). Прикладка-ускладнення насамперед образно характеризує дійову особу («**Багач-ненажера**», «**Піп-ворожка**», «**Солдат-лікар**»). Функціонують казки, в яких одна дійова особа пов'язана з різними ситуаціями («**Вовк-колядник**», «**Вовк під вікном**»; «**Царівна-жаба**», «**Царівна-змія**», «**Царівна-опириця**»; «**Циган-воїн**», «**Циган-мандрівник**»). Засвідчені найменування казок, коли прикладка, часто власна назва, з означуваним словом пишеться як окремо («*Кирило Кожум'яка*», «*Козак Мамарига*», «*Королевич Мирко*»), так і через дефіс («*Заночка-в'язаночка*», «*Івасик-Телесик*»), причому таке написання може бути різним навіть у випадках, коли пояснюване слово є одним і тим самим антропонімом («*Іван Котайлович*», «*Іван Музика*», «*Іван Торбина*» – «*Іван-Вітер*», «*Іван-Побиван*»). Значно менше трапляється біблійонімів, утворених за моделлю «іменник в Н. в. + іменник у Р. в.» («*Донька лісника*», «*Перстень королівни*», «*Син лісника*»)

Майже однакова кількість таких власних назв казок (30; 6%: «*Про вперту жінку*», «*Про вченого бика*», «*Про Іванка-Попрянку*») має у своєму складі прийменники, які можуть перебувати у препозиції, і це насамперед прийменник **про** («**Про** братика-баранця», «**Про** дівчину-сопілку», «**Про** Івана-дурника»), рідше – в інтерпозиції («*Золото у вербі*», «*Панахида по коту*», «*Рукавичка з блохи*»), і часто це теж прийменник **про** («**Казка про** злидні», «**Казка про** Знайдона», «**Казка про** хліб»). Один раз комбінується пре- та інтерпозиція («**В** гостях у мертвеця»).

У числівниково-іменникових конструкціях лише власне кількісні числівники поєднуються з іменниками з конкретним значенням – назвами тварин («**Два** вовки», «**Два** цапи», «**Дві** вивірки») або людей («**Два** товариші», «**Дванадцять** дівок», «**П'ять** братів»). Осібно функціонує біблійонім «**Два** з

торби», морфологічно подібний до попередніх, але відмінний синтаксично, оскільки має адвербіальну семантику.

Раніше нами був зроблений висновок: «Сурядні словосполучення менш продуктивні, ніж підрядні (34; 13,6 %: «*Гриць і змія*», «*Заєць і жаба*», «*Осел і пес*»), однак, порівняно з іншими фольклорними жанрами, їх достатньо багато, що дозволяє зробити висновок: це одна з характерних особливостей власних назв українських народних казок» [2, с. 10]. І хоча їх насправді трохи менше (54; 10,8 %: «*Бджоли і ведмідь*», «*Лев і мишеня*», «*Лисиця та їжак*»), однак достатньо багато, щоб не спростовувати попереднє твердження. Компоненти таких конструкцій поєднуються за допомогою сурядного єднального сполучника **і** (34; 6,8 %: «*Вовк і чоловік*», «*Лис і когут*», «*Пес і вовк*»), його варіанта **й**, причому можливе поєднання з прийменником **про**, що надає словосполученню вигляду підрядних відношень (3; «*Миша й жаба*», «**Про** *Микиту й Дорофея*», «**Про** *цигана й ковбасу*»), або **та** в значенні **і** (17; 3,4 %: «*Вовк та вовчиця*», «*Дівчина та Місяць*», «*Лисиця та рак*»). Сурядні сполучники пов'язують субстантиви – переважно зоолексеми («*Вовк і кобила*», «*Кіт і пес*», «*Свиня та вовк*»), зоолексеми з іншими поняттями («*Кравець та вовк*», «*Лев і побережники*», «*Сніг і заєць*»), рідше – назви істот («*Батько та син*», «*Дівчина і мрець*», «*Мужик та купець*»), назви істот у поєднанні з іншими лексемами («*Парубок і чорт*», «*Солдат і смерть*», «*Циганин і смерть*»), абстрактних категорій («*Багатство і щастя*», «*Життя і смерть*», «*Правда та неправда*»). Одиначними фіксаціями представлені субстантивовані прикметники («*Убогий та багатий*») та прислівники («*Видимо та невидимо*»).

«Складні словосполучення фіксуємо усіх чотирьох різновидів: сурядні (7; 2,8 %: «*Вечірник, Полуночник і Світанок*», «*Кіт, цап і баран*»), підрядні (17; 6,8 %: «*Бійка вовків із свинями*», «*Війна пса з вовком*»), сурядно-підрядні (24; 9,6 %: «*Бідний чоловік і смерть*», «*Ворона і її діти*») і підрядно-сурядні (8; 3,2 %: «*Ворожнеча вовка, пса, kota і миші*», «*Зустріч їжака з лисицею і вовком*»)» [2, с. 11]. Порівнявши вказані дані з результатами поглибленого

аналізу власних назв українських народних казок, можемо зробити висновок, що суттєвих відмінностей не виявлено, адже зареєстровано 14 сурядних конструкцій (2,8 %: «*Кіт, цап і баран*», «*Про попа, дяка і паламаря*», «*Чапля, черепаха та рак*»), 25 підрядних (5 %: «*Казка про дідового півника*», «*Розмова пса з котом*», «*Третій син Іван*»), 73 сурядно-підрядних (14,6 %: «*Гадюча голова і її хвіст*», «*Іван Дурник і його браття*», «*Про бідного парубка і царівну*») і 16 підрядно-сурядних (3,2 %: «*Ворожнеча вовка, пса, kota і миші*», «*Казка про билинку і горобця*», «*Переможець змії і дракона*»), тобто однаковий відсоток сурядних і підрядно-сурядних, трохи менше підрядних і більше – сурядно-підрядних складних найменувань-словосполучень.

Усі сурядні назви трикомпонентні, у більшості з них комбінується безсполучниковий та сполучниковий сурядний єднальний зв'язок («*Вечірник, Полуночник і Світанок*», «*Вовк, собака та кіт*», «*Корова, кінь і пес*»), активно побутують конструкції із прийменником **про**, що частково надає бібліоніму підрядної семантики («**Про** *Дундулюка, Михайлика і Калинку*», «**Про** *сонце, мороз і вітер*», «**Про** *сопілку, скрипку і цимбали*»). Зазначимо, що поєднуються в найменуванні різнопланові елементи («*Бог, Христос і диявол*», «*Баба, чорт і циган*», «*Смерть, дяк і вояк*»), навіть вигукова сполука з іменниками («**Ген трах-бах**, *корчмар і дзвони*»).

Усі підрядні назви є трикомпонентними словосполученнями («*Бійка вовків із свинями*», «*Казка про Івана-богатиря*», «*Три золотокучеряві паничі*»), однак поєднуватися можуть лише іменники («*Війна пса з вовком*», «*Звірі під пануванням лева*», «*Іванко на службі в багача*»), іменники з прикметниками («*Заповіт старої миші*» «*Івашко – ведмеже вушко*», «*Сини сліпого царя*») або числівниками («*Дарунки з трьох зернин*», «*Третій син Іван*», «*Трьом-син Борис*»). Використовується і прийменник **про**, проте без сурядної конотації («**Про** *богатиря Буха Копитовича*», «**Про** *Марусю – козацьку дочку*»), часто – в поєднанні з терміном «казка» («**Казка про** *німу царівну*», «**Казка про** *чарівну пташку*», «**Казка про** *чемного кушніра*»). У

таких пропріальних одиницях регулярно трапляються онімні складники, зокрема антропоніми («*Казка про Івана-дурачка*», «*Казка про королеву Катерину*»), міфоніми («*Казка про Бову Королевича*», «*Казка про Коція Безсмертного*»), топоніми («*Диво Кам'яної гори*», «*Дракон з Чортової скелі*»), що в окремих випадках дає підстави кваліфікувати такі назви як двокомпонентні.

Найбільш продуктивний тип складених словосполучень – найменування із сурядно-підрядними відношеннями, які за кількістю складників розмежовуються на три- (28; 5,6 %: «*Батько й недобрі сини*», «*Зайчик і глечик молока*», «*Ненькова сопілка й батіжок*»), чотири- (34; 6,8 %: «*Багач та хлопець із села Розумовичів*», «*Про бідного парубка і Марка багатого*», «*Чорт-змій і запродані діти*») і п'ятикомпонентні (11; 2,2 %: «*Іван-королевич, його сестра і змій*», «*Лисиця з лисенятами та ледачий чоловік Нехайло*», «*Про богатиря Димка та його зятя Андрушка*»). Активними є моделі з домінувальним сурядним зв'язком («*Про вінчальний перстень, щастя і нещастя*», «*Іван-королевич, його сестра і змій*», «*Чоловік, вовк, дикий кабан і ведмідь*») та поєднані сурядним зв'язком підрядні словосполучення («*Бідний гуцул і старий опришок*», «*Вороняча парасоля й попові пригоди*», «*Дідова дочка й бабина дочка*»), зокрема прикладки з пояснюваним словом («*Брат-бідняк і брат-багач*», «*Пес-швець і вовк-різник*», «*Юрза-Мурза і стрілець-молодець*»). 15 таких бібліонімів починаються прийменником **про** («*Про бідного шевця, католицьких попів та пресвітера*», «*Про лиху матір і двох синів*», «*Про сестричку Оленку та її брата Івасика*»). У різних позиціях такі пропріальні одиниці мають і загальні назви: тварин («*Ворона і її діти*», «*Зайчик і глечик молока*», «*Чоловік, вовк, дикий кабан і ведмідь*»), людей («*Батько та його дві дочки*», «*Про бідного парубка і царівну*», «*Цар-пияк і дівчина, фанініша від ружі*»), міфічних істот («*Дурні чорти та хитрий наймит*», «*Про чорта і багацьку торбу*», «*Чорт-змій і запродані діти*»), неживих предметів («*Вітрячок та польова миша*», «*Ненькова сопілка й батіжок*», «*Старий дуб і діброва*»), і власні, зокрема антропоніми («*Артемко*

і панська дочка», «Бідний **Іван** і попада», «Про сестричку **Оленку** та її брата **Івасика**»), рідше – зооніми, топоніми тощо («Багач та хлопець із села **Розумовичів**», «Про князя **Коріятовича** і жовтого змія **Веремія**», «Свинка-**Парасинка** та попова **льоха**»), причому значна частина онімів є оказіональними новотворами із специфічною казковою конотацією («Ведмідь-**Іванко**, **Товчикаміль** і **Сучимотузок**», «**Котофей** і пан **Печерецький**», «Про богатира **Сухобродзенка Івана** й **Настасю Прекрасну**). Основний тип сурядного зв'язку у таких складених назвах-словосполученнях – єднальний, оформлений за допомогою безсполучникового зв'язку та сполучників **і**, **й**, **та** («Батько **й** недобрі сини», «Бідний **Іван і** попада», «Вівчар, пан **та** його внук»), і лише один раз використовується розділовий сполучник **або**, що має приєднувально-уточнювальну конотацію («Королеве золото, **або** ж бочки сміття»). Підрядний зв'язок представлений насамперед узгодженням («**Вороняча** парасоля й **попові** пригоди», «**Красний** Іванко і **закляте** місто», «**Золотий** птах і **морська** царівна») і кореляцією («Брат-**бідняк** і брат-**багач**, «Дід, баба і **вовк-співак**», «**Камінець-свистунець** та **лиха** царівна»), рідко трапляються прилягання («Батько **та** **його** дві дочки», «Бідний чоловік **та** **його** сини», «Вівчар, пан **та** **його** внук») і керування («Зайчик і глечик **молока**», «Лисиця з **лисенятами** та **ледачий** чоловік **Нехайло**»).

Аналогічні особливості мають найменування – підрядно-сурядні словосполучення («**Ворожнеча** вовка, пса, kota і миші», «Казка про **билинку** і **горобця**», «**Переможець** змії і **дракона**). Кількість складників – три (7; 1,4 %: «**Переможець** змії і **дракона**», «**Рябко** влітку і **взимку**», «**Суперечка** пса й **kota**»), чотири (5; 1 %: «**Брати-близнюки** Іван і **Олекса**», «**Зустріч** їжака з **лисицею** і **вовком**», «Казка про **чоловіка** та **Данила-бурмила**»), п'ять (2; 0,4 %: «**Ворожнеча** вовка, пса, kota і миші», «Казка про **Іллю Муромця** і **Солов'я-розбійника**) і більше (2; 0,4 %: «Казка про **Коція Безсмертного**, **Івана-царевича** та **Булата-молодця**», «Казка про **царевича** та **його брата Івана Білого**). Загалом у складі таких бібліонімів п'ять разів використовується термін «казка», що поєднується з одним або декількома пропріативами

(«Казка про Іллю Муромця і Солов'я-розбійника», «Казка про Коція Безсмертного, Івана-царевича та Булата-молодця», «Казка про царевича та його брата Івана Білого»). Також неодноразово трапляються власне кількісні («Два цісарі і один Герасим», «Дванадцять синів і одна дочка», «Дві хлібини та три поради»), рідко – збірні («Троє братів і пєсиголовець») числівники.

Попередній аналіз власних назв українських народних казок засвідчив, що «у ролі найменувань українських народних казок достатньо часто трапляються і **предикативні одиниці**: як прості речення (42; 16,8 %: «Медвідь обганяє мухи з цигана», «Як чоловік і ведмідь газдували»), так і складні (6; 2,4 %: «Про вдовиного сина Матусю, що став царем», «Що пан, що прикажчик – все одно»)» [2, с. 11]. За уточненими даними, кількість найменувань-предикативів ще більша, і це стосується обох різновидів речень – як простих (98; 19,6 %: «Довбуш карає пана», «Щастя саме не приходить», «Як чоловік викупив опришка»), так і складних (18; 3,6 %: «Жінка, що мала крила», «Лев і осел, що удавав царя», «Про дідича, що побив горшки»).

Із-поміж простих речень переважають повні двоскладні (84; 16,8 %: «Багач за гроші повіситься», «Трапила коса на камінь», «Яку кару чоловік придумав вовкові»). Характерною ознакою таких бібліонімів є наявність у препозиції відносно-питальних прислівників або займенників **як** (68; 13,6 %: «Як дурень випросив вогню», «Як птахи обирали собі царя», «Як соловейко чоловіка розуму навчив»), рідше – **звідки** (2; 0,4 %: «Звідки взявся хромий чорт», «Звідки пішов тютюн»), **чому** (4; 0,8 %: «Чому вовк не схотів собачого життя», «Чому пес і кіт ненавидяться»), **що** (1; 0,2 %: «Що трапилося з витязем Миколою?»), причому останній приклад – єдиний, коли назвою є питальне речення. Трапляються й односкладні синтаксичні побудови (7; 1,4 %): означено-особові («На сусідів не надійся», «Не впусти рака з рота»), неозначено-особові («Зраду не прощають», «Не завжди по правді і в суді судять», «Як знайшли злодія») і безособові («Без труда нема плода», «Як було у давнину»), хоча фольклорне походження таких

конструкцій надає їм й узагальнювального значення. Аналогічна кількість і неповних речень, у яких відсутній присудок («*Всім бідам біда*», «*Іванко – цар звірят*», «*Скільки в небі зірок*»).

Основним типом складних речень, що функціонують як пропріальні одиниці, є складнопідрядні конструкції з підрядною присубстантивно-атрибутивною частиною (12; 2,4 %: «*Про гору, що верхом сягала неба*», «*Про жінку, що виганяла чортів*», «*Про хлопця, що звільнив свою матір з полону Поганина*»); по одному прикладу представлені складнопідрядні речення з підрядними обставинними умови («*Аби гроші – гріха не буде*») і способу дії («*Як прийшло, так і пішло*») та з однорідною супідрядністю («*Що пан, що прикажчик – все одно*»), а також складносурядне («*І туди гаряче, і сюди боляче*») і два безсполучникові речення («*Хочеш до раю – кукурікай!*», «*Шию, мию*»), причому окличне речення серед реєстру біблійонімів зафіксоване лише один раз, а інший приклад ми кваліфікуємо як складну предикативну одиницю через те, що там немає спільного члена речення, щоб розглядати його як просте з однорідними присудками.

Таким чином, проаналізувавши будову найменувань українських народних казок, ми можемо підтвердити попередній висновок, «що основним структурним типом таких онімів є складені конструкції, побудовані за зразком словосполучення – як простого (насамперед підрядного, проте досить поширені й сурядні, що можна вважати диференційною ознакою фольклоронімів), так і складного (більш поширені підрядні і сурядно-підрядні назви). Характерним типом предикативних синтаксичних побудов є прості розповідні речення з лексемами **як**, **чому** у препозиції, що свідчить про первинне походження таких структур із питальних речень. Малопродуктивні прості найменування, які більш характерні для вітонімів і топонімів» [2, с. 11–12].

2.2. Систематизація фольклоронімів за способом їх творення

Словотвірний аналіз є одним з основних при характеристиці власних назв, оскільки з'ясування походження оніма, що вважається основним в ономастиці, якраз і тісно пов'язане з визначенням його способу творення.

Власне *спосіб творення* – це «прийом зміни твірного слова або словосполучення (його морфемної будови, звукового складу, лексичного значення), внаслідок чого утворюється нова похідна одиниця» [64, с. 636].

Більшість мовознавців виокремлюють два основні способи творення слів: *морфологічний*, коли похідне слово утворюється за допомогою словотвірних формантів і *лексико-семантичний* коли семантика твірного слова змінюється без трансформації його морфологічної структури.

У межах морфологічного типу виділяємо способи *афіксальний* (суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний, або конфіксальний, флексійний, або флективний, а також низку комбінованих, на зразок префіксально-постфіксального чи суфіксально-постфіксального), *безафіксний*, або регресивний, усічення, відкидання значущих частин слова (апокопа, синкопа й афераза), *абрєвіацію, конверсію*, або морфолого-синтаксичний тип (насамперед субстантивацію), *основоскладання і словоскладання*, причому останні різновиди часто комбінуються із афіксацією (на зразок: усічення з флектизацією чи основоскладання із суфіксацією) [64, с. 636–637]. Торчинський М. М. виокремлює чотири основні різновиди морфологічного словотвору – *афіксацію, усічення, конверсію і складання*, до якого відносить абрєвіацію, осново- і словоскладання та зрощення, або лексико-синтаксичний вид [59, с. 358].

Лексико-семантичний спосіб творення онімів включає до свого складу *власне семантизація* (онімізацію й трансонімізацію), *плюралізацію і акцентуацію*, а також *синтаксичний* тип (разом з *універбацією*, або *стягненням*) [59, с. 373].

Словотвірний аналіз частіше застосовують в топонімії і антропонімії, і встановлено, що там переважає морфологічний спосіб творення, зокрема суфіксація, а з-поміж лексико-семантичного – власне семантизація. Що стосується ідеонімів, зокрема бібліонімів, то, навпаки, у більшості різновидів власних назв художніх текстів домінує синтаксичний спосіб їх творення.

Це можна підтвердити і на матеріалі власних назв українських народних казок, адже усі складені найменування утворені синтаксичним способом (471; 94,2 %: «Ведмідь і черв'як», «Про дідову і бабину дочку і змія», «Як віл бігав наввипередки з конем»). Зокрема, це стосується усіх назв-словосполук («Про Кирика», «Про кума», «Про стрільця»), предикативів («Померлий до жінки ходить», «Як у царя роги вирости», «Як чорт старого парубка женив») та складених словосполучень («Зустріч їжака з лисицею та вовком», «Про двох братів і шаленого царя», «Царевич і Дикий Павло»), а також переважної частини простих словосполучень («Золоторогий волик», «Нерозумне кошеня», «Сніг і заєць»). Проблемним є трактування складених антропоконструкцій та подібних до них міфопоетонімів («Василина Прекрасна», «Єруслан Лазаревич», «Коза-дереза»), які можна визначати як утворені шляхом власне семантизації, оскільки такі мовні одиниці номінують окремі денотати, однак це можливо лише в тому випадку, коли б у реальному ономастиконі такі пропріальні одиниці існували раніше, але про них ми можемо сказати, що навіть якщо вони й засвідчені в побутовому мовленні, але там вони вживаються як похідні від найменувань казкових персонажів.

Таким чином, шляхом власне семантизації утворені майже всі прості бібліоніми (20; 4 %: «Біда», «Ориця», «Силяч»), навіть ті, які, здавалося б, чітко вказують на суфіксацію, однак у «Словнику української мови» реєструються як самостійні лексеми, на зразок: «Зайчик» ← *зайчик* – «Зменш.-пестл. до *заєць* [53, III, с. 136]; «Калиточка» ← *калиточка* – «Зменш. до *калитка*» [53, IV, с. 77]; «Колобок» ← *колобок* – «Невеликий круглий хлібець» [53, IV, с. 227]; «Ріпка» ← *ріпка* – «Зменш.-пестл. до *ріпа*» [53, VIII, с. 576]; «Рукавичка» ← *рукавичка* – «1. Виріб з тонкої тканини, шкіри, бавовняних

ниток і т. ін. з відділеннями (для всіх пальців), який надівають на кисть руки... 2. Зменш.-пестл. до *рукавиця*» [53, VIII, с. 905]; «*Сірко*» ← *сірко* – «Собака, перев. сірої масті» [53, IX, с. 230]; «*Сніжниця*» ← *сніжниця* – «Сильний вітер із снігом; заметіль» [53, IX, с. 427]; «*Чабанець*» ← *чабанець* – «Зменш.-пестл. до *чабан*» [53, XI, с. 259].

Як бачимо, наявність у структурі похідних онімів певних суфіксів не є свідченням того, що вони утворені суфіксальним способом, оскільки співзвучні апелятиви з такими афіксами уже є у складі сучасної української літературної мови.

Водночас відзначимо, що низка суфіксів, передусім зі зменшувально-пестливим значенням, крім наведених вище простих пропріативів, досить часто побутує в іменниках, які є компонентами в основному найменувань-словосполучень (рідше – предикативів), і це такі суфікси, як **-к-** («*Казка про билінку і горобця*», «*Лисичка та журавель*», «*Про липку та зажерливу бабу*»), **-ок** («*Ведмідь і павучок*», «*Золотий черевичок*», «*Чарівний чобіток*»), **-ик** («*Золоторогий волик*», «*Казка про дідового півника*», «*Котик та півник*») та інші («*Заночка-в'язаночка*», «*Казка про Пливунчика*», «*Про Марусю – козацьку дочку*»), причому це можуть бути як апелятиви – назви людей («*Сестричка та її братик золотий баранчик*», «*Як панок балакав по-німецькому*», «*Як хлопчик трьох вовків забив*»), тварин («*Голе телятко*», «*Дід, баба та курочка ряба*», «*Як лисичка Івана-баиштанника зробила царевичем*»), інших об'єктів («*Вітрячок та польова миша*», «*Дівчина-тростинка*», «*Свинячий кожушок*»), так і оніми, зокрема антропоніми («*Вівчар Василько та золоті гори*», «*Марійка й баба-відьма*», «*Про Дундулюка, Михайлика й Калинку*»), серед яких найбільш часто фіксуємо варіанти імені *Іван* («*Іванко на службі в багача*», «*Івасик-Телесик*», «*Івашко-ведмеже вушко*»). Загалом таких лексем у складі найменувань українських народних казок зафіксовано 87, і серед них лише один прикметник («*Кривенька качечка*»). Натомість лексеми із згрубілим, пейоративним значенням трапляються епізодично («*Старий вовчище*», «*Царівна-опириця*»,

«*Язиката Хвеська*»), однак відзначимо, що така семантика зумовлюється і впливом суміжних лексем.

Шляхом власне семантизації виник і складний бібліонім «*Перекотиполе*», оскільки така лексема теж зафіксована у «Словнику української мови»: *перекотиполе* – «Трав'яниста або напівчагарникова степова чи пустельна рослина, яка після досягання плодів обламується біля основи і перекочується на далекі відстані, разносячи своє насіння ... Перен. Той, хто постійно переходить, переїздить з місця на місце або не має визначеного місця у житті» [53, VI, с. 203].

Загалом бібліонімів, утворених цим способом, є 21 (4,2 %), із них 20 (4 %) – це онімізація найменувань людей («*Коваль*», «*Силач*», «*Чабанець*»), тварин («*Зайчик*», «*Кінь*», «*Сірко*»), інших об'єктів («*Калиточка*», «*Палиця*», «*Рукавичка*») і абстрактних понять («*Біда*», «*Брехня*», «*Смерть*»), а також вигука («*Ох*»). Трансонімізованою назвою є бібліонім «*Орися*» (0,2 %).

Також зареєстрований один пропріатив (0,2 %: «*Брати*»), утворений плюральним способом.

Загалом лексико-семантичне словотворення є гегемонійним у словотвірній структурі власних назв українських народних казок (493; 98,6 %).

Натомість морфологічний спосіб малопродуктивний (7; 1,4 %), і це лише складні назви, що виникли шляхом основоскладання із суфіксацією (3; 0,6 %: «*Білосніжка*», «*Котигорошко*», «*Семиліточка*»), усіченням (1; 0,2 %: «*Грошолоб*») та флексацією (1; 0,2 %: «*Білокоровий*»), словоскладання (1; 0,2 %: «*Гайгай*») та усічення (1; 0,2 %: «*Білокоров*). Зазначимо, що бібліонім «*Гайгай*» утворений редуплікацією, тобто повторенням вигука «гай».

Таким чином, виразними дериваційними особливостями найменувань казок є, по-перше, домінування лексико-семантичного словотвору загалом і синтаксичного його підвиду зокрема; по-друге, незначна кількість пропріальних одиниць, утворених шляхом власне семантизації і плюралізації, що достатньо продуктивні серед інших розрядів власних назв; по-третє,

відсутність бібліонімів, які утворилися суфіксальним способом, та мінімальна кількість таких дериватів, причому всі вони виникли шляхом складання.

2.3. Групування найменувань українських народних казок за семантикою твірної основи

Залежно від будови пропріальних одиниць і їхній зв'язок із твірними основами, «... пропонується окремо виділяти дві групи простих (одноосновних) пропріативів: *відапелятивні* та *відонімні*, і три групи складних і складених: *відапелятивні*, *відонімні* та *відапелятивно-відонімні* (крім того, в обох групах фіксуються *назви невідомого походження*)» [59, с. 409].

Розмаїтими, проте досить простими і зрозуміли є групи і відапелятивних простих назв, які мотивуються одиничними загальними назвами і можуть бути *відіменниковими*, *відприкметниковими*, *відзайменниковими*, *відчислівниковими*, *віддієслівними* і *відприслівниковими*, і відонімних, що утворені від пропріативів і поділяються на *відфтонімні*, *відтопонімні*, *відкосмонімні*, *відпрагматонімні*, *відідеонімні* та *відергонімні* [59, с. 409].

Зважаючи на невелику кількість таких онімів, відзначимо лише домінування в цій групі відапелятивних структур (20; 4 %: «*Змій*», «*Палиця*», «*Силач*»), 19 з яких є відіменниковими (3,8 %: «*Брати*», «*Коваль*», «*Рукавичка*»), а одна – відвигуковою (0,2 %: «*Ох*»). Ще одна власна назва казки є відонімною відантропонімною відіменною (0,2 %: «*Орися*»).

«Складні і складені пропріативи поділяються на три групи – *відапелятивні*, *відонімні* та *відапелятивно-відонімні*» [59, с. 416], проте чисельність різновидів таких конструкцій значно більша. Зазначимо, що ми не включаємо до критеріїв цього розмежування наявність чи відсутність службових слів (прийменників, сполучників і часток, крім вигуків і звуконаслідувальних слів, які функціонують у значенні повнозначних

лексем), кількість таких складників (якщо їх враховувати, то таких підвидів вийде забагато), а за основу беремо порядок розташування компонентів.

Відапелятивних відіменникових назв-словосполук зафіксовано 7 (1,4 %: «*Про дурня*», «*Про злидні*», «*Про кума*»). Також один біблїонїм мотивований дієсловом (0,2 %: «*Про невмираку*»), а два – від інших власних назв, зокрема від антропонїмів (0,4 %: «*Про Курика*», «*Про Сміхованця*»).

Усі складні найменування є відапелятивними, зокрема відприкметниково-відіменниковими – три (0,6 %: «*Бїлосніжка*», «*Бїлокоров*», «*Бїлокоровий*»), віддієслївно-відіменниковими – двї (0,4 %: «*Грошолїб*», «*Котигорошко*»), відчислївниково-відіменниковим («*Семилїточка*»), відвигуково-відвигуковим («*Гайгай*») та власне відіменниковим («*Перекотиполе*») – по одному (0,2 %).

Утворенї від загальних назв складенї найменування українських народних казок (без назв-предикативів їх 258, або 51,6 %, тобто це доміантний тип) – це насамперед двї моделї: відприкметниково-відіменниковї, включно із віддієприкметниково-відіменниковими (117; 2,4 %: «*Названий батько*», «*Умїлий злодїй*», «*Чарївні люстра, килим і яблучко*») та відіменниково-відіменниковї (113; 21,6 %: «*Золото у вербї*», «*Пан та прикажчик*», «*Циган-мандрївник*»); менш продуктивнї відчислївниково-відіменниковї (16; 3,2 %: «*Два брати*», «*Двї бїлочкї й лисиця*», «*Три бажання*») і відзайменниково-відіменниковї (3; 0,6 %: «*Вилупок і його брати*», «*Вївчар, пан і його внук*», «*Ворона і її дїти*») структури, а також комбїнованї – відприкметниково-відчислївниково-відіменниковї (3; 0,6 %: «*Про двох братів і шаленого царя*», «*Про лиху матір і двох синів*», «*Три золотокучеряві паничі*»), відприкметниково-відзайменниково-відіменниковї (1; 0,2 %: «*Бїдний чоловік та його сини*») і відіменниково-відчислївниково-відзайменниковї (1; «*Батько та його двї дочкї*»). Одиницними прикладами представленї і такї відапелятивнї конструкції, як відприкметниково-відприкметникова (1; 0,2 %: «*Убогий та багатий*»), відприслївниково-відприслївникова (1; 0,2 %: «*Видимо та невидимо*»), відвигуково-відіменникова (1; 0,2 : «*Геп трах-барах, корчмар і дзвони*») і власне числївникова (1; 0,2 %: «*Тридцять сьомий*»).

Найменше серед назв-словосполучень представлено відонімних похідних (17; 3,4 %: «*Василина Прекрасна*», «*Вечірник, Полуночник і Світанок*», «*Іван Богданець*»), зокрема власне відантропонімних (11; «*Єруслан Лазаревич*», «*Іван Музика*», «*Кирило Кожум'яка*»), відантропонімно-відантропонімних (5; 1 %: «*Ведьмідь-Іванко, Товчикамінь і Сучимотузок*», «*Про Дундудюка, Михайлика і Калинку*», «*Про Микиту і Дорофтея*») і відзоонімних (1; 0,2 %: «*Цап і Баран*»). По суті, такі пропріальні одиниці можна кваліфікувати і як міфони́ми (наприклад, міфоантропоніми чи міфозооніми), адже вони є вигаданими фольклорними персонажами, однак не буде помилкою і визначення їх як імен, імен + прізви́ськ», прізви́щ тощо.

Комбіновані, відапелятивно-відонімні, найменування, яких ми зареєстрували 70 (14 %: «*Лисиця з лисенятами та ледачий чоловік Нехайло*», «*Про богатиря Сухобродзенка Івана й Настасю Прекрасну*», «*Юрза-Мурза і стрілець-молодець*»), теж найбільш часто мають у складі антропоніми (51; 10,2 %: «*Про богатиря Димка та його зятя Андрушка*», «*Царівна Оленка й красуня-полонянка*», «*Язиката Хвеська*»), які поєднуються з іменниками (27; 5,4 %: «*Брати-близнюки Іван і Олекса*», «*Казка про Івана-богатиря*», «*Царевичі Васильки*»), прикметниками (4; 0,8 %: «*Мудрий Іванко*», «*Нещасний Данило*», «*Шепелява Марія*»), іменниками і прикметниками (11; 2,2 %: «*Артемко і панська дочка*», «*Вівчар Василько та золоті гори*», «*Іван і чарівні коні*»), іменниками й займенниками (6; 1,2 %: «*Іван Голик і його брат*», «*Іван-королевич, його сестра і змії*», «*Про сестричку Оленку та її брата Івасика*»), іменниками й числівниками (3; 0,6 %: «*Два цісарі і один Герасим*», «*Третій син Іван*», «*Трьом-син Борис*»). Як бачимо, це переважно чоловічі й жіночі імена, прізвища, прізви́ська, двічі трапляються відантропонімні присвійні прикметники («*Костинин син*», «*Штефанова біда*»).

Малопродуктивними є інші моделі відапелятивно-відонімних власних назв українських народних казок, такі як «іменник + зоонім» (4; 0,8 %: «*Курочка Ряба*», «*Пан Коцький*», «*Цар Лев*»), «іменник + топонім» (4; 0,8 %:

«Багач та хлопець із села Розумовичів», «Диво Кам'яної гори», «Дракон з Чортової скелі»), «іменник + міфонім (фабулонім)» (3; 0,6 %: «Дідусь і Мати води», «Кума Смерть», «Казка про Коція Безсмертного»), «іменник + міфонім + антропонім» (2; 0,4 %: «Казка про Іллю Муромця і Солов'я-розбійника», «Казка про Коція Безсмертного, Івана-царевича та Булат-молодця»); по одному разу (0,2 %) трапляються структури «зоонім + іменник + антропонім» («Котофей і пан Печерецький»), «зоонім + прикметник + іменник» («Свинка-Парасинка та попова льоха»), «зоонім + прислівник» («Рябко влітку і взимку»), «іменник + міфонім (теонім)» («Бог, Христос і диявол»), «іменник + космоніми» («Дівчина та Місяць»), «іменник + антропонім + прикметник + зоонім» («Про князя Коріатовича і жовтого змія Веремія»).

Серед найменувань-фраз переважають відапелятивні конструкції (98; 19,6 %: «Про хлопця, що не знав боятися», «Щастя саме не приходить», «Як чорт собі помічника придбав»), зокрема ті, що мають у складі дієслівні форми (86; 17,2 %: «Звідки тютюн пішов», «Про гору, що верхом сягала неба», «Як чоловік викупив опришка»). Найбільш типовою формою є модель «іменник + дієслово» (53; 10,6 %: «Зраду не прощають», «На сусідів не надійся», «Як дурня женили»), менш продуктивні конструкції «іменник + дієслово + займенник» (10; 2 %: «Жінка, що мала крила», «Про того царя, що був під землею», «Як дядько чорта дурич і діжку грошей від нього здобув»), «прикметник + іменник + дієслово» (8; 1,6 %: «Як невістка забрала свекрів скарб», «Як чорт старого парубка женив», «Як владика пас гуцулових свиней»), «іменник + дієслово + числівник» (4; 0,8 %: «Про трьох братів і трьох сестер, яких віддали за трьох шашів», «Як змії трьох сестер викрали», «Як корчмар купив двадцять і п'ять буків»), «іменник + дієслово + прислівник» (4; 0,8 %: «Не завжди по правді і в суді судять», «Так світ платить», «Як панок балакав по-німецькому») тощо. Натомість біблійніми зі складеними іменними присудками значно менше (12; 2,4 %: «Бабин підсвинок – цісарів зять», «Всім бідам біда», «Чому зайці сірі»).

У назвах-реченнях, поряд з апелятивами, трапляються й оніми (18; 3,6 %: «*Про вдовиного сина Матусю, що став царем*», «*Як Іванко-дурень з королівною одружився*», «*Як Тимофій відвіз панів до пекла*»), передусім антропоніми (15; 3 %: «*Іванко – цар звірят*», «*Що трапилося з витязем Миколою?*», «*Як Климко спровадив дідича у пекло*»), і серед них лише два прізвища («*Довбуш карає пана*», «*Як князь Корятович змія вбив*»). Також двічі в найменуваннях українських народних казок зафіксовано етніміми (0,4 %: «*Як жінка дванадцять татар убила*», «*Як молдаванин чорта переспівав*») і один раз – міфонім («*Про хлопця, який звільнив свою матір з полону Поганина*»).

Загалом за семантикою твірної основи з-поміж бібліонімів виокремлено 392 (78,4 %) відапелятивні, 88 (17,6 %) відапелятивно-відонімних і 20 (4 %) відонімних похідних. Назв невідомого походження серед таких пропріальних одиниць немає.

Розглянемо також семантичні особливості складників найменувань українських народних казок, з орієнтацією на їхні етнолінгвістичні ознаки, які з'ясовуємо за словником-довідником В. В. Жайворонка «*Антологія знаків української етнокультури*» [16]. На нашу думку, це дозволить з'ясувати низку атрибутів таких онімів, що характерні саме для них.

Передусім це активне використання в бібліонімах загальних назв головних героїв та інших осіб, причетних до розгортання подій. Розмаїтою є структура цього лексико-семантичного поля (родинні, майнові, станові та інші стосунки) – загалом зафіксовано 308 такі найменування казок (61,6 %: «*Циган на гостині*», «*Цар-пияк і дівчина, файніша від ружі*», «*Як Іванко-дурень з королівною одружився*»).

Зокрема, найважливішим критерієм вважаємо родину – «групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом... Традиційний символ душевного порятунку, затишку, ключова ланка родоводу; постала від давнього родинного культу, що скріплював і беріг негасний вогонь домашнього вогнища» [16, с. 535–536].

Власне лексеми «родина» у складі назв казок немає, натомість активно використовуються найменування членів сім'ї (загалом 57; 11,4 %: «*Батько та син*», «*Дванадцять синів і одна дочка*», «*Сестричка та її братик золотий баранчик*»).

Як не дивно, але слова «батько» і «мати» у таких пропріативах малопоширені. Зокрема, *батько* трапляється шість разів (1,5 %: «*Батько й недобрі сини*», «*Батько та його дві дочки*», «*Названий батько*»), причому двічі – як присвійний прикметник («*Батьківська наука*», «*Ненькова сопілка й батіжок*»), а мати – лише чотири (0,8 %: «*Про лиху матір і двох синів*», «*Про хлопця, який звільнив свою матір з полону Поганина*», «*Чортова матір*»), причому в останніх варіантах ця лексема не завжди має позитивну конотацію. І це притому, що етнокультурна знаковість цих понять надзвичайно висока, адже батько «з давніх часів виступає як голова роду, родинно-релігійний домовий голова... Як старший у родині, виконував вусі необхідні обряди, пов'язані з родинним вогнищем... За давнім звичаєм, голова родини, господар, порадник у сім'ї, мудрий вихователь дітей...» [16, с. 30], а мати – «найближча з рідні людини... Як основний член родини мати в народі споконвіку в пошані... Перше слово, яке вимовляє дитина, – це *мама (мати)*, воно відсилає нас до історичної доби, коли головою роду і родини була мати, а не батько...» [16, с. 379–380].

Вища продуктивність такої пари лексем, як *син* (15; 3 %: «*Бідний чоловік та його сини*», «*Костинин син*», «*Сини сліпого царя*») і *дочка*, або *донька* (7; 1,4 %: «*Артемко і панська дочка*», «*Про Марусю – козацьку дочку*», «*Царева донька*»). «Про розумного сина народ каже: «Син батька розумніший – радість, а брат брата – зависть», а про дурного, злого, ледачого з гіркотою зауважує: «Від поганого сина батько сивіє», «Дурному синові і батькове багатство не в поміч», «Злому синові не в честь наука», «Ледащо син – батьків гріх»... [16, с. 572], тому й трапляються бібліоніми з пейоративною конотацією: «*Про дурних синів*», «*Невдячні сини*».

«Донька призначена долею створити пізніше нову родину на продовження чужого роду, тому перебування її в родині батька звичайно тільки тимчасове... Споконвіку дочка в родині – це клопіт для батьків – берегти її, готувати до одруження, дбати про посаг і мріяти про доброго, бажано багатого зяті...» [16, с. 209]. Тому й не дивно, що зареєстровано найменування казки *«Про царенка Івана і чортову дочку»*.

Незважаючи на те, що «...в українській родині здавна повелося жити власним домом, то батько намагався розділити господарство поміж . Отже, брати жили, як правило, кожен своїм обійстям, своєю родиною, своїм господарством...» [16, с. 55], у власних назвах українських народних казок ця лексема з-поміж родинних фіксується найчастіше (19; 3,8 %: *«Брат-бідняк і брат-багач»*, *«Казка про царевича та його брата Івана Білого»*, *«Про двох братів і шаленого царя»*), і лише один раз – з пейоративним інтонуванням (*«Сестра і закляті брати»*).

«Ставлення в народі до сестри різне – як позитивне, так і негативне» [16, с. 70], однак усі біблійніми (6; 1,2 %: *«Іван-королевич, його сестра і змії»*, *«Про сестричку Оленку та її брата Івасика»*, *«Про трьох братів і трьох сестер, яких віддали за трьох шахів»*) позбавлені негативізму.

До сімейного кола належать і слова «чоловік» та «дружина», однак у такому значенні вони не використовуються, хоча і є достатньо продуктивними. **Чоловік** вживається у значенні «особа чоловічої статі» або просто «людина», (23; 4,6 %: *«Бідний чоловік і смерть»*, *«Чоловік-невидимка»*, *«Як соловейко чоловіка розуму навчив»*), відповідно, можлива його заміна на лексему «мужик» (*«Мужик та купець»*, *«Хитрий мужик»*, *«Як мужик пана дури»*), а **жінка** має значення «особа жіночої статі» (11; 2,2 %: *«Жінка, що мала крила»*, *«Наполеглива жінка»*, *«Як жінка чорта перехитрила»*), і в цьому значенні один раз фіксується слово «молодиця» (*«Хитра молодиця і трістенник»*).

Попри те, що загалом «споконвіку обов'язком української жінки був дім, родинне вогнище, виховання дітей й готування їжі», а «становище жінки в

українському суспільстві було високе й шановане» [16, с. 234], трапляється низка бібліонімів із пейоративним забарвленням («*Ледача жінка*», «*Про вперту жінку*», «*Про чоловіка, що мав злу жінку*»). Чоловік – це «об’єкт різнорідних оцінних характеристик» [16, с. 680], однак у найменуваннях казок негативізм проявляється не зовсім чітко («*Лисиця з лисенятами та ледачий чоловік Нехайло*», «*Як сова мстилася чоловікові*», «*Як чоловік хотів повіситись*»).

Таку ж статево-вікову семантику має пара слів «*баба*» і «*дід*». Перше слово взагалі дуже полісемічне: це «стара жінка; дружина діди; як дідова дружина часто протиставляється дідові або виступає з ним у парі»; «у давніх українців – одне з найстаріших божеств... В народній культурі позначає міфологічних персонажів, хвороби, атмосферні явища, календарні дати, ритуальні предмети»; «народнорозмовне – взагалі жінка (звичайно говірлива, часто пащекувата). У народі сварливу, підступну, язикату, злу жінку (незалежно від віку) часто порівнюють із чортом (дідьком, бісом), взагалі з нечистою силою» [16, с. 20–21]. Тому не дивно, що власні назви українських народних казок конотують і позитивне («*Дід, баба і вовк-співак*», «*Дід, баба та курочка ряба*», «*Мудра баба*»), і негативне («*Баба-відьма*», «*Баба, чорт і циган*», «*Про липку та зажерливу бабу*») значення цього слова. Відзначимо, що в бібліонімах відсутній міфонім *Баба Яга*, що часто трапляється в текстах фантастичних казок. Загалом же таких пропріативів зафіксовано 10 (2 %), зокрема і три присвійні прикметники («*Бабин підсвинок – цісарів зять*», «*Дідова дочка й бабина дочка*», «*Про дідову і бабину дочку та змія*»).

Натомість у нашій етнокультурній *дід* «символізує мудрість, досвід, коріння роду» [16, с. 198], що й відбито в онімах (7; 1,4 %: «*Дід, баба і вовк-співак*», «*Дід, баба та курочка ряба*», «*Дідусь і Мати води*», зокрема в чотирьох посесивних ад’єктивах («*Дідове хазяйство*», «*Казка про дідового півника*», «*Про дідову і бабину дочку та змія*»).

Остання пара слів цієї підгрупи вказує на осіб молодого віку. Це *дівчина* (7; 1,4 %: «*Дівчина та Місяць*», «*Про дівчину-сопілку*», «*Цар-пняк і дівчина*,

*файніша від ружі») – «молода неодружена особа жіночої статі, також кохана, наречена; оспівана в народних піснях, героїня народних казок» [16, с. 197], причому «у народнорозмовному і народнопоетичному мовленні – **дівка**» [16, с. 197]: «*Дванадцять дівок*». Відповідник – **хлопець**, або **парубок** (10; 2 %: «*Про мудрого хлопця*», «*Хитрий хлопець*», «*Як хлопець учив вовка грати й танцювати*»), і лише друге слово виразно конотує позитивне значення «уособлення молодості, сили, краси» [16, с. 462]: «*Про бідного парубка і Марка багатого*», «*Про бідного парубка і царівну*», хоча ця бінарна опозиція загалом характеризується відсутністю пейоративності.*

Отже, казок, що містять лексеми зі значенням «стать і вік людини», зафіксовано 68 (13,6 %: «*Дівчина-тростинка*», «*Як опришок віддячився бідному чоловікові*», «*Як чорт старого парубка женив*»).

До третьої підгрупи віднесемо слова, що характеризують людей за їхнім майновим станом, і це насамперед дві групи лексем, співвідносних із поняттями «багатий» і «бідний». В «Антології знаків української етнокультури» не визначається їхня конотація, однак можемо стверджувати, що, з одного боку, схвалюється багатство, нажите чесною працею, але не засуджується бідність людини, яка важко працює, однак не може вибитися із злиднів. Тому досить багато бібліонімів містять, по-перше, елементи, пов'язані зі збагаченням (**багатство**, **багач**, **багатий** (**багацький**), **гроші**, **розбагатіти**) – загалом 15 (3 %: «*Багатство і щастя*», «*Іванко на службі в багача*», «*Убогий та багатий*»); по-друге, протилежні за значенням елементи (**бідний**, **бідняк**, **злидні**) – їх теж 15 (3 %: «*Бідний чоловік і воронячий цар*», «*Бідний чоловік та його сини*», «*Як бідняк чорта обдурив*»).

Окремі компоненти цього семантичного підполя не пов'язані безпосередньо з назвами діячів, проте мають етнокультурне значення. Наприклад, народ усвідомлює, що «гроші, як один із засобів людської цивілізації, часто перетворюються в головну мету життя... Грошолобство полонить людину, її вона не розуміє, що щастя міститься не в грошах, а в її серці...» [16, с. 168], тому й пропріальні одиниці часто мають пейоративний

відтінок («*Аби гроші – гріха не буде*», «*Багач за гроші повіситься*», «*Гроші – смерть*»).

Про злидні народ говорить, що вони «доводять людину до зубожіння; де вже вони оселяться, там бідність і нещастя... Живуть вони нібито там, де не сягає промінь сонця; вигнати їх можна хіба що хитрощами (про це оповідається у народних казках)» [16, с. 260–261]: «*Казка про злидні*», «*Про злидні*»).

Типовим зразком багатіїв є назви «**пан**» (10; 2 %: «*Вівчар, пан та його внук*», «*Наймит і пан*», «*Пан та прикажчик*») і «**пін**» (5; 1 %: «*Пін-ворожка*», «*Про бідного шевця, католицьких попів та пресвітера*», «*Про попа, дяка і паламаря*»).

Крім позитивної семантики (пан – «здавна поважана людина в суспільстві, звідки постала ввічлива форма звертання або називання шанованих осіб чоловічої та жіночої статі»), одна не варто це плутати «з назвою пана у старій Польщі, Литві, Україні на означення «поміщик». Саме про цих панів народ склав численні прислів'я, переважно негативного забарвлення» [16, с. 459], що знайшло відображення і в найменуваннях казок: «*Що пан, що прикажчик – все одно*», «*Як мужик пана дурив*», «*Як Тимофій відвіз панів до пекла*».

Незважаючи на те, що пін часто є «об'єкт гумору, іронії, сарказму» [16, с. 485], в назвах казок такий відтінок не простежується, як і в похідних від цього слова («*Вороняча парасоля й попові пригоди*», «*Попович Ясат*»).

Загалом кількість бібліонімів, які можна віднести до цього підполя, становить 45 одиниць (9 %: «*Котофей і пан Печерецький*», «*Пан Коцький*», «*Як бідняк чорта обділив*»).

Наступна підгрупа – це власні назви українських народних казок, у складі яких є вказівка на людей, здатних на подвиги, незвичайні вчинки, і це такі лексеми, як **богатур** (6; 1,2 %: «*Казка про Івана-богатуря*», «*Про богатуря Димка та його зятя Андрушка*», «*Про богатуря Сухобродзенка Івана й Настасю Прекрасну*»), **козак** (6; 1,2 %: «*Козак Мамарига*», «*Козак*

Шпичка», «*Козаки і смерть*») та інші (6; 1,2 %: «*Силач*», «*Що трапилося з витязем Миколою?*», «*Юрза-Мурза і стрілець-молодець*»). У народній свідомості **богатири** – це «міфічні оборонці української землі, змієборці» [16, с. 47]; **козак** – «ідеальний образ української душі, носій суспільних і духовних вартостей людини» [16, с. 316]; **молодець** – «статна здорова неодружена людина (зазвичай чоловік) міцного складу, бравого вигляду» [16, с. 398]. Як бачимо, такі апелятиви мають позитивну конотацію, тому не дивно, що й біблійніми мають таку ж характеристику.

Споріднені з названими вище і два слова, що побутують переважно в Карпатах: **легінь** – «народна назва юнака, парубка» [16, с. 352], **опришки** – «народні месники, учасники народно-визвольної боротьби в Галичині, на Закарпатті і Буковині в другій половині XVI ст. – першій половині XIX ст.» [16, с. 445]. Відсутність негативу в лексемах зумовила й відповідне інтонування найменувань казок, яких загалом небагато: «*Легінь, що повернув людям сонце, місяць і зорі*», «*Про Марійку і сплячого легеня*», «*Як легінь шукав підземну царівну*» (3; 0,6 %) та «*Бідний гуцул і старий опришок*», «*Як опришок віддячився бідному чоловікові*», «*Як чоловік викупив опришка*» (4; 0,8 %).

Така підгрупа біблійніми малопродуктивна (25; 5 %: «*Казка про Коція Безсмертного, Івана-царевича та Булата-молодця*», «*Про солдата Івана*», «*Цариця-опирівна, жовнір і чудесний старець*»).

Натомість вказівка на розумові здібності героїв активно використовується в українських народних казках у формі як іменників (12; 2,4 %: «*Про дурня*», «*Як дурень розбагатів*», «*Як дурня женили*»), так і прикметників (16; 3,2 %: «*Дурні чорти та хитрий наймит*», «*Мудрий Іванко*», «*Хитрий кіт та миші*»), рідше – дієслів (6; 1,2 %: «*Як мужик пана дури*», «*Як музика змудрував звірів*», «*Як чоловік і кінь перехитрили лева*»).

Передусім це лексема **дурень** або подібні семантично **дурник**, **дурний**, **нерозумний**, **обдурити** (16; 3,2 %: «*Дурень та чарівна сопілка*», «*Казка про Іванка-дурачка*», «*Як дурень став царем*»). «Від будь-яких справ з дурнями

застерігають і радять уникати їхньої похвали... Із давніх-давен існує повір'я, що дурням ведеться в житті (кажуть: «Дурневі везе»); про це свідчать народні казки: наймолодший син (мізинець) дурний, але зрештою щасливий, перемагає своїх старших братів і одружується з царівною... Разом з тим кажуть: «Дурні лише в казці щасливі» [16, с. 218]. Мабуть, цим і зумовлена продуктивність слова у складі пропріальних одиниць.

Мудрість «часто уподібнюється розуму, на протигагу дурості... Уживається також на протигагу хитрості» [16, с. 404], і назви казок (8; 1,6 %: «*Мудра баба*», «*Мудрий вовк*», «*Про мудрого хлопця*») насамперед з ад'ектонімом «хитрий», рідше – з іншими лексемами («*Про вченого бика*», «*Розум та щастя*», «*Як соловейко чоловіка розуму навчив*») відбивають їхню позитивну конотацію.

Зате ознака «**хитрий**», хоч і відносно продуктивна у складі біблїонімів (10; 2 %: «*Хитра молодиця і трістенник*», «*Хитрий мужик*», «*Хитрий хлопець*»), «уособлює підступність..., лукавство..., неправдиві, нечесні вчинки або неправдиву, нечесну поведінку... Вважають, що це ознака від нечистої сили... Не завжди, на думку народу, хитрощі передбачають успіх» [16, с. 656]. Зазначимо, що назви казок відбивають і таке твердження: «Людська ознака часто переноситься на тварин і рослин або увиразнюється через порівняння з ними» [16, с. 656]: «*Хитрий заєць*», «*Хитрий їжак*», «*Хитрий лис*».

Загалом поняття, пов'язані із розумовими здібностями героїв, зафіксовані в 34 найменуваннях казок (6,8 %: «*Дурні чорти та хитрий наймит*», «*Іван Дурник і його браття*», «*Як жінка чорта перехитрила*»).

Найбільш поширені в назвах казок (і це теж можна вважати їхньою характерною ознакою) лексеми на позначення осіб найвищого статусу, на зразок **цар** («*Про двох братів і шаленого царя*», «*Про того царя, що був під землею*», «*Як у царя роги вирости*»), **король** («*Торба з королем*», «*Чорний кіт і мишачий король*»), **цїсар** («*Гуцул, чорнокнижник і цїсар*», «*Два цїсари і один Герасим*», «*Як цїсар засватав сироту Марійку*»), разом із дериватами на

позначення їхніх нащадків: **королевич** («Іван-королевич, його сестра і змії», «Казка про Бову Королевича», «Королевич Мирко»), **королівна** («Перстень королівни», «Як залізний вовк королевича з королівною одружив», «Як Іванко-дурень з королівною одружився»), **царевич** («Казка про царевича та його брата Івана Білого», «Царевич і Дикий Павло», «Царевичі Васильки»), **царенко** («Про царенка Івана і чортову дочку»), **царівна** («Казка про німу царівну», «Камінець-свистунець та лиха царівна», «Про бідного парубка і царівну»); дружин: **королева** («Казка про королеву Катерину»), **цариця** («Цариця-опирівна, жовнір і чудесний старець»); присвійних прикметників: **королеве** («Королеве золото, або ж бочки сміття»), **царева** («Іванко і царева дочка», «Царева донька»), **цісарів** («Бабин підсвинок – цісарів зять») – загалом 43 слова (8,6 %: «Казка про Коція Безсмертного, Івана-царевича та Булата-молодця», «Царівна Оленка й красуня-полонянка», «Як єфрейтор став царем»).

Зазначимо, що цар «у народному світосприйманні – священна особа при житті, тому не вмирає, а переходить у потойбічний світ... Цар є не лише в людей, а й у тварин (про це читаємо в народних казках)» [16, с. 666]: «Бідний чоловік і воронячий цар», «Лев і осел, що удавав царя», «Цар Лев».

Трапляється у складі бібліонімів й етнонім **циган** (10; 2 %: «Баба, чорт і циган», «Про цигана й ковбасу». «Медвідь обганяє мухи з цигана»), зокрема тричі – ад'ектонім («Про циганське мантило», «Циганське прокляття», «Циганський діамант») і один раз – діалектна форма («Циганин і смерть»). Вважаємо, що слово має нейтральне забарвлення, хоча загалом «цигани не завжди мають добру репутацію... Цигани не дуже схильні до фізичної праці, а більше просять «позолотити ручку»» [16, с. 669].

Також віднесемо до цієї підгрупи інші позначення осіб, зокрема за професією (11; 2,2 %: «Казка про чемного кушніра», «Коваль», «Син лісника»), гарними стосунками (5; 1 %: «Вірний друг», «Два товариші», «Про кума»), етнічними ознаками (4; 0,8 %: «Бідний гуцул і старий опришок», «Гуцул, чорнокнижник і цісар», «Москаль у пеклі»), економічними

стосунками (3; 0,6 %: «Дурні чорти та хитрий наймит», «Кріпак і чорт», «Наймит і пан») та іншими особливостями (3; 0,6 %: «Пан та прикажчик», «Про попа, дяка і паламаря», «Умілий злодій»).

Другою характерною ознакою казок і їхніх власних назв є наявність зоолексем (196; 39,2 %: «Вовк і чапля», «Чоловік, вовк, дикий кабан і ведмідь», «Як вовк та заєць покумалися»), причому це переважно апелятиви («Ведмідь і черв'як», «Дід, баба і вовк-співак», «Як заєць ошукав ведмедя»), хоча, відповідно до норм українського правопису, такі слова в казках, байках, легендах тощо, можуть функціонувати і як власні назви («Син Змія», «Цап і Баран», «Цар Лев»).

Найбільш продуктивним є фаунонім «**вовк**» (37; 7,4 %: «Вовк і бузьок», «Два вовки», «Про безхвостого вовка»), причому прикметниковий дериват і «вовчиця» трапляються лише по одному разу («Вовча пісня», «Вовк та вовчиця»). Активність цієї лексеми пов'язана з її різноплановим етнокультурним значенням, адже вовк був «як символ хижацтва невгамовного голоду – породженням злої сили, творіння Сатани... Вовк символізує хижацтво..., невдячність..., злість, жорстокість..., ненажерливість..., корисливість, егоїзм..., небезпеку, лихо... У народній творчості також виступає символом швидкості героїв» [16, с. 108].

Серед назв диких тварин відзначимо лексеми «**ведмідь**» (13; 2,6 %: «Ведмідь у наймах», «Золотий ведмідь», «Як чоловік і ведмідь газдували»), «**заєць**» (13; 2,6 %: «Бравий заєць», «Засць-хвалько», «Хитрий заєць») і «**лис**» (13; 2,6 %: «Лис і квасний виноград», «Лис і когут», «Хитрий лис»), що теж мають вагоме етнокультурне значення. Продуктивність цих фаунонімів, як бачимо, однакова, однак різна кількість похідних: один раз трапляється ад'ектонім «**ведмежий**» («Івашко - ведмеже вушко»), двічі – зменшувально-пестливе слово «**зайчик**» («Зайчик», «Зайчик і глечик молока»), сім разів – «**лисиця**» («Дві білочки й лисиця», «Зустріч їжачка з лисицею і вовком», «Лисиця та горобець»), двічі – «**лисичка**» («Лисичка та журавель», «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат», «Як лисичка Івана-баштанника зробила

царевичем») й один раз – «*лисенята*» («*Лисиця з лисенятами та ледачий чоловік Нехайло*»).

Ведмедя як тварину «наділено різноманітною народною символікою: сили..., незграбності..., невдоволення..., відлюдності..., ненажерливості... У народних замовляннях ведмідь, як і вовк, лисиця, заєць, куниця, соболь, належить до тварин «середнього царства»; з-поміж хижаків, як і вовк, займає центральне місце. Об'єкт іронії та жарту» [16, с. 69–70].

Заєць «у багатьох народів – символ боягузтва... Вважали, що заєць створений чортом і служить йому, тому й боялися зустрічі з ним... Досить часто в позитивному плані присутній в обрядових весільних піснях..., а також у дитячому фольклорі» [16, с. 244–245].

Лис – «символ хитрощів, спритності, улесливості..., підступності, лицемірства, зловмисності..., пожадливісті, ненаситності й жорстокості... Лисяче брехання чи виття завжди віщує лихо...» [16, с. 356].

В «Антології знаків української етнокультури» мало уваги звертається на *лева*: ««Казковий цар звірів... У народній афористиці – об'єкт іронічної метафори» [16, с. 352], тому й не дивно, що зафіксовано небагато назв казок із цією зоолексею (6; 1,2 %: «*Звірі під пануванням лева*», «*Лев і мишеня*», «*Лев і побережники*»).

Натомість *ворона* в народній етносимволіці має досить багату, але переважно негативну конотацію: «У народі птаха уособлює лиховісність..., взагалі її каркання не провіщає нічого доброго... Разом із гайворонами та кречетами іноді влаштовують зловісні хороводи, які віщують загальну біду... За народними уявленнями, сімейство воронячих має диявольську природу, отже, птаха нечиста; ворона й чорна тому, що створена дияволом» [16, с. 123]. Зафіксовано чотири бібліоніми (0,8 %: «*Ворона і гадина*», «*Ворона і її діти*»), з них два – з ад'ектонімом («*Бідний чоловік і воронячий цар*», «*Вороняча парасоля й попові пригоди*»).

Аналогічно українці уявляють і мишу: «Це «нечиста» тварина, створена дияволом; народна традиція відносить її до «гадів». Багато народних

афоризмів побудовано на зіставленні образів миші й kota, найпершого її ворога» [16, с. 391]. Із-поміж восьми назв казок (1,6 %: «Ворожнеча вовка, пса, kota і миші», «Миша й жаба», «Хитрий кіт та миші») реєструємо два присвійні прикметники («Мишача рада», «Чорний кіт і мишачий король») і одну назву дитинчати миші («Лев і мишеня»).

Інші найменування представників дикої природи менш продуктивні у складі біблїонімів (загалом 30; 6 %), і це назви птахів (10; 2 %: «Вовк і чапля», «Орел-беркут», «Сорока-білобока», зокрема двічі – **горобець**: «Казка про билинку і горобця», «Лисиця та горобець»), ссавців (7; 1,4 %: «Дві білочки й лисиця», «Дві вивірки», «Мавпа і її діти»), зокрема тричі – **їжак**: «Їжак та заєць», «Лисиця та їжак», «Хитрий їжак», двічі – **осел**: «Лев і осел, що удавав царя», «Осел і пес»), земноводних (3; 0,6 %: «Заєць і жаба», «Миша й жаба», «Царівна-жаба»), членистоногих (4; 0,8 %: «Ведмідь і павучок»), зокрема тричі – **рак**: «Лисиця та рак», «Не впусти рака з рота», «Чапля, черепаха та рак»; відзначимо тут і наявність апелятива на позначення плазуна), комах (2; 0,4 %: «Бджоли і ведмідь», «Медвідь обганяє мухи з цигана») і безхребетних (1; 0,2 %: «Ведмідь і черв'як»).

Серед назв на позначення свійських тварин переважає лексема «**пес**» (19; 3,8 %: «Вірний пес», «Зажерливий пес», «Чому пес живе коло людини»), зокрема двічі – синонім «**собака**» («Вовк, собака та кіт», «Як собака знайшов собі господаря») і один раз – ад'єктом («Чому вовк не схотів собачого життя»). Різноманітною є і етнокультурна знаковість цього фауноніма, оскільки він «з глибокої давнини став символом вірності...; водночас є уособленням злості, жорстокості, недобррозичливості... Негативна символіка собаки досить розгалужена: захланність..., розпуста..., обмовність» [16, с. 591].

Багатою є й конотація зоолексеми «**кіт**»: «За народними уявленнями, тварина небезпечна, бо стоїть на межі двох світів – реального і потойбічного; на неї обертаються відьми. Кіт створений Богом, однак все-таки «нечистий», бо колись нібито з'їв чорта... Це об'єкт фольклорного зіставлення з мишами і

салом, які любить ця тварина» [16, с. 306]. Загалом зафіксовано 13 бібліонімів (2,6 %: «Панахида по коту», «Чому пес і кіт ненавидяться», «Як кіт чоботи купував»), з них дві пестливі назви («Котик та півник», «Нерозумне кошеня») і три новотвори у вигляді зо онімів, похідні від цього фауноніма («Іван Котайлович», «Котофей і пан Печерецький», «Пан Коцький»).

«Як давній вірний супутник людини, **кінь** символізує відданість, швидкість, витривалість і виступає у народній афористиці об'єктом різних порівняльних характеристик» [16, с. 304]. Із-поміж дев'яти онімів (1,8 %: «Іван і чарівні коні», «Як віл бігав наввипередки з конем», «Як вільха коня купувала») трапляється по одному слову «**кінський**» («Кінська сила»), «**кобила**» («Вовк і кобила») і «**кобилячий**» («Кобиляча голова»).

Зоолексеми **коза** («Коза-дереза», «Про льоху-козу»), «**козеня**» («Вовк і козенята»), **цап** («Два цапи», «Кіт, цап і баран», «Як селянин доїв «цапів»»), «**цапова**» («Цапова хата»), а заодно – і **баран** («Цап та Баран», «Як цап хизувався перед бараном»), **вівця** («Як цапи врятували вівцю від смерті») та двічі – «**баранчик**» («Про братика-баранця», «Сестричка та її братик золотий баранчик») – загалом 12 (2,4 %) аналізуємо разом, тому що «у фольклорі коза і козел (цап) – об'єкти жартівливих та іронічних характеристик: в'їдливості, вредності, впертості, нерозумності, ненажерливості, малокорисливості» [16, с. 315].

«Якщо бик у народній творчості – символ творення, парубок, то віл – чоловік, відповідно телиця – дівчина, корова – жінка» [16, с. 98]. У назвах казок трапляються **бик** («Про вченого бика»), **бичок** («Солом'яний бичок»), **віл** («Як віл бігав наввипередки з конем»), **волик** («Золоторогий волик»), **корова** («Білокоров», «Білокоровий», «Корова, кінь і пес») і телятко («Голе телятко») – загалом вісім фаунонімів (1,6 %).

Також вісім пропріативів (1,6 %) зафіксовано зі словами **свиня** («Бійка вовків із свинями», «Свиня та вовк», «Як владика пас гуцулових свиней»), **свинка** («Свинка-Парасинка та попова льоха»), **підсвинок** («Бабин підсвинок –

цісарів зять»), *свинячий* («Свинячий кожушок»), *льоха* («Про льоху-козу»), *кабан* («Чоловік, вовк, дикий кабан і ведмідь»). «Як символ родючості й достатку здавна поважалася в народі. Згодом свиня стала нечистою твариною, оскільки асоціюється з брудом, болотом, всякою нечистю» [16, с. 560].

Малопродуктивні в бібліонімах назви домашніх птахів (загалом 9; 1,8 %), зокрема *півнів* («Казка про дідового півника», «Котик та півник», «Лис і когут»), *курей* («Дід, баба та курочка ряба», «Курочка Ряба»), *гусей* («Як вовк гусям грав», «Як Іван гуси ділив») і *качок* («Як чоловік продав качура», «Кривенька качечка»).

Третя семантична особливість найменувань українських народних казок – активне використання позначень нечистої сили, якою вважається «надприродна евфемізована назва надприродної істоти, що втілює в собі слово, – біса, чорта, сатани» [16, с. 429], причому потрібно зазначити, що переважно вживаються лексеми не з переносним, а з прямим значенням (63; 12,6 %: «Гроші – смерть», «Чорт-змій і запродані діти», «Як чорт хотів музикою стати»).

Насамперед це слово «*чорт*» (30; 6 %: «Про чорта і багацьку торбу», «Чорт-змій і запродані діти», «Як малий чорт служив за окрасць хліба»), з яким пов'язано синоніми «*диявол*» («Бог, Христос і диявол»), «*трістенник*» («Хитра молодиця і трістенник»), «*пекло*» («Москаль у пеклі», «Як Климко спровадив дідича у пекло») і ад'єктом «*чортовий*» («Про царенка Івана і чортову дочку», «Чортів млин», «Чортова матір»). Чорт «за народними уявленнями – надприродна істота, що втілює в собі все зло і має вигляд темношкірої людини з цапними (собачими, курячими) ногами, хвостом, козячими рижками, свинячим рилом, собачою мордою... Це злий дух, нечиста сила, біс, дідько, диявол, люципер, сатана» [16, с. 681], але, як бачимо, увесь синонімічний ряд у бібліоніміконі не використовується.

До цього підполя відносимо і слова «*відьма*» («Баба-відьма», «Марійка й баба-відьма»), синонімом до якого є «*босорканя*» («Залізноноса

босорканя») та «упир» з варіантами «*опириця*» («Царівна-опириця»), «*опирівна*» («Цариця-опирівна, жовнір і чудесний старець») – загалом п'ять лексем (1 %).

Відьма – «за народним повір'ям, жінка-чаклунка, яка, знаючись з нечистою силою, завдає людям шкоди... На відміну від чарівниць, відьми роблять лише зло (крадуть дощ, росу, місяць і зірки, доять чужих корів)...» [16, с. 95].

«Упир – за народними уявленнями, мрець-злий дух, мрець-перевертень, що по ночах виходить з могили. душить людей, у сплячих п'є кров» [16, с. 649].

Більш продуктивна у пропріативах лексема «*смерть*» («Дівчина і смерть»), «Смерть, дяк і вояк», «Як заєць шукав смерті»), з якою семантично споріднені слова «*мрець*» («Дівчина і мрець», «Живий мрець», «*мертвець*» («В гостях у мертвеця»), «*померлий*» («Померлий до жінки ходить»), «*панахида*» («Панахида по коту») – загалом 15 фіксацій (3 %).

«Споконвіку людина глибоко вірила, що зі смертю вона не припиняє свого життя, а тільки переходить до іншого світу; померлий мав незвичайний, дуже сильний вплив на живих і робився охоронцем свого роду... Смерть, за повір'ями, – страшний скелет з косою» [16, с. 588].

«*Коцій* [*Безсмертний*] – народний казковий герой (очевидно, як нечиста сила ще дохристиянських часів) – старий відьмак, що не вмирає, бо його душа, за віруваннями, вміло захована в яйці, замкненому в скрині чи в дуплі дерева» [16, с. 332]: «Казка про Коція Безсмертного», «Казка про Коція Безсмертного, Івана-царевича та Булата-молодця».

Подібну характеристику має і *змій* – «казкова істота з крилами і тулубом плазуна, наділена незвичайною силою; дракон» [16, с. 262]: «Змій», «Іван-королевич, його сестра і змій», «Чорт-змій і запродані діти»), проте *змія*, або *гадюка*, «у народній уяві – збірний образ чогось нечистого, поганого, бридкого» [16, с. 132]: «Гадюча голова і хвіст», «Переможець змії і дракона», «Царівна-змія»).

«**Песиголовець** – казкова людиноподібна істота з одним оком у лобі..., що поїдає людей; циклоп» [16, с. 474]: «Троє братів і песиголовець».

Загалом найменувань творів із такими компонентами зафіксовано 13 (2,6 %: «Гриць і змія», «Дракон з Чортової скелі», «Як полоз убився».

Менш продуктивні інші лексико-семантичні риси. Це, наприклад, використання прикметника «**чарівний**», або «**чудесний**» (14; 2,8 %: «Іван і чарівні коні», «Казка про чарівну пташку», «Цариця-опирівна, жовнір і чудесний старець»), адже чари «за старовинними уявленнями – магичні засоби, за допомогою яких волхви, чаклуни, знахарі здатні нібито вплинути на людину і природу(чарівне зілля і напій з нього, різні речі – жмутки, пакетики, мішечки і т. ін.)» [16, с. 674].

Десять разів реєструємо в бібліонімах слова «**золото**», «**золотий**» (2 %: «Вівчар Василько та золоті гори», «Золотий птах і морська царівна», «Золото у вербі»), які загалом мають негативну конотацію: «Історія золота – це безкінечна історія жадливих злочинів, убивств і війн, зрештою, морального занепаду і підступності» [16, с. 266].

Кольоролексеми (12; 2,4 %: «Казка про царевича та його брата Івана Білого», «Сірко», «Чому зайці сірі») в назвах казок теж мають узвичаєне етнокультурне значення: **білий** колір «в народному сприйманні набув символу чистоти» [16, с. 40]: «Біла ружа», «Білосніжка», «Білокоровий»); **рудий** «викликає неприємні асоціації» [16, с. 543]: «Про рудого мельника»; **жовта** барва символізує й старість як колір осені» [16, с. 236]: «Про князя Коріятовича і жовтого змія Веремія»; **чорний** «має протилежну символіку: з одного боку, чорний – ознака краси...; з другого боку, колір овіяний негативним сприйманням» [16, с. 680]: «Гуцул, чорнокнижник і цісар», «На Чорну полонину», «Чорний кіт і мишачий король».

Аналогічна ситуація і з числами (27; 5,4 %: «Два цісарі і один Герасим», «Про трьох братів і трьох сестер, яких віддали за трьох шашів», «Як корчмар купив двадцять і п'ять буків»). Зокрема, число «**два**» «здавна набрало символічного значення; означає пару, двоїстість» [16, с. 178]:

«Батько та його дві дочки», «Два з торби», «Про лиху матір і двох синів»; «дванадцять» – «символічне число, яке ще називається дюжиною, на означення вселенського й водночас духовного ладу» [16, с. 178]: «Дванадцять дівок», «Дванадцять синів і одна дочка», «Як жінка дванадцять татар убила»); «сім» – «Божественне число Всесвіту, що відіграє велику роль у народній і релігійній символіці народів усього світу» [16, с. 576]: «Семиліточка»; «три» – «число, що з найдавніших часів символізувало довершеність, досконалість» [16, с. 639]: «Три бажання», «Три золотокучеряві паничі», «Як хлопчик трьох вовків забив».

Як характерну особливість найменувань казок відзначимо наявність у них елементів, які не відповідають нормам літературної мови (загалом 57 бібліонімів; 11,4 %: «Про богатиря Димка та його зятя Андрушка», «Цар-пняк і дівчина, файніша від ружі», «Штефанова біда»), і це насамперед **діалектизми**: лексичні («*Гуцул, чорнокнижник і цісар*», «*Залізноноса босорканя*», «*Хитра молодиця і трістенник*»), фонетичні («*Лисиця з лисинятами та ледачий чоловік Нехайло*», «*Про Марійку і сплячого легіня*», «*Язиката Хвеська*»), словотвірні («*Ворона і гадина*», «*Насмішливе слово*», «*Циганин і смерть*»), морфологічні («*Дванадцять дівок*», «*Дванацять синів і одна дочка*», «*Костинин син*») і синтаксичні («*Жона над чорта*», «*Як корчмар купив двадцять і п'ять буків*»); індивідуальні **новотвори**: апелятиви («*Заночка-в'язаночка*», «*Про кука*», «*Про невмиваку*») й оніми («*Іван Котайлович*», «*Котофей і пан Печерецький*», «*Про богатиря Сухобродзенка Івана й Настасю Прекрасну*»), зрештою – окремі **лексеми іншомовного походження**, які не є складником літературного мовлення, зокрема – росіянізми («*Звідки взявся хромий чорт*», «*Медвідь обганяє мухи з цигана*», «*Чарівний бубон і гешефтарі*»).

Відзначимо й наявність **римованих** конструкцій, які, звичайно, більш продуктивні в інших жанрах усної народної творчості (передусім піснях, баладах, прислів'ях, приказках), однак 10 разів (2 %: «*Про князя Коріятовича і жовтого змія Веремія*», «*Смерть, дяк і вояк*», «*Юрза-Мурза і стрілець-*

молодець») фіксуються і в назвах казок: як повністю римована назва («Заночка-в'язаночка», «Про кука і крука», «Яйце-райце»), так і частково («Дід, баба та курочка ряба», «Казка про чоловіка та Данила-бурмила», «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат»).

На основі визначених лексико-семантичних ознак значною мірою ґрунтуються мотиваційні відношення, які виникають між компонентами бібліонімів.

2.4. Мотиваційні особливості власних назв українських народних казок

«Завершальним етапом у характеристиці тих компонентів, які беруть участь у виникненні оніма, є з'ясування мотиву номінації – тієї причини, яка зумовила з-поміж багатьох варіантів можливих найменувань вибір лише одного, який і став власною назвою» [59, с. 421].

Підстави для виникнення пропріативів можуть бути досить різноплановими: наприклад, для топонімів – це те, що характеризує різні об'єкти, їхнє місцезнаходження, враження від них, культове чи ідеологічне призначення об'єкта тощо, тобто, по суті, це ті відношення, які виникали при номінації між онімом і денотатом. На відміну від інших типів пропріальних одиниць, власні назви казок належать до двох основних мотиваційних типів – сутнісних і асоціативних.

Сутнісні власні назви – «це переважно трансформовані одиничні апелятиви або словосполучення, зміст яких безпосередньо пов'язаний з тими функціями, які повинен виконувати денотат; саме такі найменування безпосередньо вказують на тип номінованого об'єкта і часто поєднуються з різними його ознаками, утворюючи відповідні комбіновані мотиваційні різновиди» [62, с. 67].

Асоціативні найменування «виникають за аналогією до інших назв або реалій, подібність до яких є переважно індивідуальною, як і ті асоціації, які

встановлюються або можуть бути встановлені в кожному конкретному випадку» [62, с. 70].

Зважаючи на специфіку цього виду текстів, другу групу кваліфікуємо як *асоціативно-персонажні* оніми, пов'язані насамперед із позначенням героїв українських народних казок, пор. *персонаж* – «дійова особа в художньому творі» [53, VI, с. 33].

Відзначимо, що складні і складені власні назви, компоненти яких вказують на різні ознаки, що лягли в їхню основу, мають комбіновану мотивацію. Для бібліонімів, наприклад, це можуть бути *сутнісно-локативні* мотиваційні відношення, які одночасно вказують на тип денотата або його функції і дають просторову характеристику, або *сутнісно-квалітативні*, що вказують на денотата й паралельно – на якусь його ознаку [62, с. 70].

Таким чином, домінантними мотиваційними найменуваннями казок є сутнісні (233; 46,6 %: «*Бійка вовків із свинями*», «*Про привида*», «*Як хлопець учив вовка грати й танцювати*») та асоціативно-персонажні (243; 48,6 %: «*Бідний Іван і попадя*», «*Золоторогий волик*», «*Колобок*»).

Власне сутнісні атрибути має більшість найменувань – 151 (30,2 %: «*Казка про хліб*», «*Про стрільця*», «*Як чоловік і ведмідь газдували*»), і це конструкції, складники яких «інформують» про зміст твору (30; 6 %: «*Дарунки з трьох зернин*», «*Палиця*», «*Перекотиполе*»), починаються прийменником **про** (34; 6,8 %: «*Про кука і крука*», «*Про сонце, мороз і вітер*», «*Про цигана й ковбасу*») або містять стрижневий термін «казка» (16; 3,2 %: «*Казка про злидні*», «*Казка про Знайдона*», «*Казка про царевича та його брата Івана Білого*»), а наступні компоненти конкретизують тему розповіді, а також найменування-відповіді на бібліоніми, у складі яких питально-відносні займенники чи прислівники, на зразок **звідки**, **що**, **як** тощо (71; 14,2 %: «*Скільки в небі зірок*», «*Чому пес живе коло людини*», «*Як Тимофій відвіз панів до пекла*»).

Додаткові мотиваційні ознаки має 82 власні назви (16,4 %: «*Золота пшениця*», «*Про вченого бика*», «*Чарівне горнятко*»), і це переважно

сутнісно-квалітативні пропріативи (79; 15,8 %), коли на додаткову ознаку, що стосується основного складника змісту казки, вказує ад'єктив («*Заповіт старої миші*», «*Про рудого мельника*», «*Циганське прокляття*»), прикладка («*Казка про Іванка-дурачка*», «*Про братика-баранця*», «*Про дівчину-сопілку*») або підрядне означальне речення («*Про дідича, що побив горшки*», «*Про жінку, що виганяла чортів*», «*Про чоловіка, що мав злу жінку*»).

Двічі трапляється сутнісно-локативні номінації (0,4 %: «*В гостях у мертвеця*», «*На Чорну полонину*»), а один раз власна назва, крім вказівки на зміст казки, має і **символічне** забарвлення (0,2 %: «*Хліб і золото*»), коли мотивація «будується на певних конотаціях, пов'язаних зі змістом твірної лексеми, і ці додаткові семантичні відтінки трансформують оніми в символи» [62, с. 69].

Відзначимо, що в таких найменуваннях домінують основні мотивації, а додаткові лише побіжно стосуються змісту твору і характеристики тих речей або явищ, про які розповідається. Наприклад, «*Казка про чемного кушніра*» – це, безумовно, казкова розповідь про людину, «що вичиняє хутро із шкури та шиє хутрянні вироби» [53, IV, с. 425], а додатково вказується, що цей чоловік був чемним.

Власне асоціативно-персонажних бібліонімів зафіксовано 135 (27 %: «*Бджоли і ведмідь*», «*Дідусь і Мати води*», «*Коваль*»), і такі оніми вказують переважно на головних героїв казок, позначених власними і загальними назвами людей («*Вівчар, пан та його внук*», «*Мужик та купець*», «*Орися*»), тварин («*Вовк та вовчиця*», «*Сірко*», «*Курочка Ряба*») або інших дійових осіб («*Бог, Христос і диявол*», «*Два з торби*», «*Кума Смерть*»).

Основний тип комбінованих відношень, заснованих на асоціації, – це **квалітативно-асоціативно-персонажні** (98; 19,6 %: «*Вірний пес*», «*Дурні чорти та хитрий наймит*», «*Пес-швець і вовк-різник*»), і, як у попередньому випадку, на ознаку можуть вказувати лексеми прикметникового типу («*Бідний чоловік і воронячий цар*», «*Ледача жінка*», «*Мудрий Іванко*»), прикладки («*Багач-ненажера*», «*Заєць-хвалько*», «*Циган-воїн*») і підрядні

означальні речення («Жінка, що мала крила», «Лев і осел, що удавав царя», «Легінь, що повернув людям сонце, місяць і зорі»).

Малопродуктивні назви казок, що ґрунтуються на **локативно-асоціативно-персонажних** (9; 1,8 %: «Ведмідь у наймах», «Вовк під вікном», «Золото у вербі») та **символічно-асоціативно-персонажних** (1; 0,2 %: «Правда та неправда») мотиваційних відношеннях.

Також невелика кількість бібліонімів має **символічну** мотивацію (14; 2,8 %: «Багатство і щастя», «Батьківська наука», «Біда»), особливо тих, що за формою є пареміями, в яких узагальнений досвід попередніх поколінь («Без труда нема плода», «Не завжди по правді і в суді судять», «Як прийшло, так пішло»), а також **ситуативну** (6; 1,2 %: «Всім бідам біда», «Зраду не прощають», «Шию, мию»), коли онім виникає «спорадично, на основі певно життєвої ситуації, актуальної у певний момент, що якраз і сприяє утворенню власної назви» [62, с. 70].

Як бачимо, особливості виникнення власних назв українських народних казок, зокрема в порівнянні з іншими бібліонімами, чітко простежуються шляхом аналізу їхньої структури, способу творення, семантики твірних основ і мотиваційних відношень.

ВИСНОВКИ

1. Власні назви, або оніми, пропріативи, – це індивідуальні найменування окремих об'єктів. Найбільш об'ємним класом є ідеоніми, а в їхньому складі – поетоніми, тобто пропріативи, засвідчені в художніх творах.

За аналогією до терміна «онім», розділ мовознавства, присвячений вивченню власних назв, кваліфікується як ономастика. Відповідно, поетоніми має вивчати така підгалузь ономастики, як поетоніміка, яку ще ідентифікують як літературна (літературно-художня) ономастика. Наявність терміна «фольклоронім» дає підстави для виокремлення підрозділу літературної ономастики під назвою «фольклороніміка», або «фольклорна ономастика».

Тісно пов'язана з поетонімікою й бібліоніміка – галузь ономастики, в якій досліджуються найменування писемних творів. Складником бібліонімів є белетристиконіми – власні назви художніх текстів, зокрема прозоніми, поетоніми і драмоніми – найменування прозових, поетичних і драматичних текстів. Спроектувавши ці термінопозначення на народнопоетичні твори, можемо виділити фольк-прозоніми (це і є об'єктом нашого дослідження, оскільки казки написані прозою), фольк-поезоніми і фольк-драмоніми.

2. Теорію української народної казки розробляли Л. Боровиковський, М. Драгоманов, Ф. Колесса, М. Костомаров, П. Куліш, С. Людкевич, М. Максимович, А. Метлинський, О. Потебня, І. Франко, М. Шацкевич, зокрема питання типології їх – В. Гнатюк, М. Драгоманов, П. Єфименко, П. Іванов, В. Милорадович, Т. Рильський, І. Рудченко, М. Сумцов, П. Чубинський та інші дослідники, а наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. – І. Березовський, О. Бріцина, В. Давидюк, О. Дей, Л. Дунаєвська, С. Ярмоленко.

Особливості побутування власних назв у фольклорних творах у 70–90-х роках ХХ ст. описували В. Бадейкова, Г. Бондаренко, Н. Журавльова, Е. Захарченко, Б. Кирдан, А. Кравчук, Ю. Круть, С. Лавриненко, Т. Лукінова,

І. Магрицька, Н. Москаленко, Г. Онищенко, Т. Панєкіна, Н. Пасік, О. Порпуліт, І. Сенько, Л. Скрипник, О. Черемних, Я. Чорненький, Л. Шуть, С. Якубовська, Д. Ярчак, а наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. – О. Порпуліт, М. Редьква, які безпосередньо аналізували власні назви, засвідчені в українських народних казках. Ґрунтовну теорію фольклоронімної номінації розробила Н. Колесник, а бібліоніміки – В. Галич, Л. Грицюк, Л. Желтоногова, А. Коваленко, Л. Манькова, В. Мерзвинський, В. Ронгинський, О. Траченко.

3. Казка – це народно-поетичний або писемно-літературний твір про передбачувано вигадані події чи осіб, іноді за участю фантастичних сил, який має повчальну мету. Розрізняються літературна й народна казки, і лише другий різновид є об'єктом нашого дослідження, оскільки назви таких творів є складником етносвідомості нашого народу.

Як особливості народної казки можемо кваліфікувати, що це один з основних народнопоетичних жанрів, який має переважно чарівний, авантюрний або побутовий характер. Спочатку казки передавалися винятково усно, і лише згодом були записані та надруковані. Абсолютна більшість народних казок не має чітко визначеного автора, зазвичай існує у прозовій формі та передається від старшого покоління молодшому. Час реалізації казкових подій – переважно минулий. За обсягом казки перевершують байку і зазвичай не мають сатиричних елементів. В основі казки – захоплива розповідь про вигадані події та персонажів, а в основі сюжету – певний конфлікт, що спонукає персонажів до дії. Казкові події не можуть бути пояснені читачем або слухачем на основі їхнього життєвого досвіду, релігійних або наукових знань. Головні персонажі казок в основному абстрактні, а герої казок мають яскраво виражені риси характеру. Народна казка має провідні мотиви та усталених персонажів, а казкові герої – виражену соціальну орієнтованість. Мова казки повсякденна, водночас можуть траплятися усталені епітети, повтори, традиційні вислови. Естетичні функції казок доповнюються і взаємопереплітаються з пізнавальними,

морально-етичними, соціально-виховними, розважальними та іншими; загалом же народна казка має як розважальну, так і дидактичну функції. Казки віддалених народів світу мають подібні сюжети та персонажів, що пояснюється подібністю культурно-історичних умов їх життя, однак водночас казки відзначаються національними особливостями, відображають спосіб життя народу, його працю і побут, природні умови, а також індивідуальні риси виконавця-оповідача (казкаря), тому такі твори, як правило, побутують у багатьох варіантах.

В українському літературознавстві утвердився поділ казок на чарівні, соціально-побутові та казки про тварин.

4. За будовою виділяємо найбільше складених конструкцій (471; 94,2 %), передусім словосполучень (345; 69 %) і фраз (116; 23,2 %). Словосполучення трапляються прості (217; 43,4 %) і складні (128; 25,6 %), а серед перших – підрядні (163; 32,6 %) і сурядні (54; 10,8 %). Із-поміж простих речень переважають повні двоскладні (84; 16,8 %).

Диференційними структурними ознаками таких бібліонімів вважаємо достатню продуктивність назв-предикативів і сурядних словосполучень, а також досить невисоку – простих найменувань. Характерною ознакою назв-речень є наявність у препозиції відносно-питального прислівника **як** (68; 13,6 %).

5. Усі складені найменування утворені синтаксичним способом (471; 94,2 %), а шляхом власне семантизації – майже всі прості бібліоніми (20; 4 %). Таким чином, виразною дериваційною ознакою таких пропріальних одиниць є відсутність бібліонімів, які утворилися суфіксальним способом, та мінімальна кількість морфологічних дериватів, проте всі вони виникли шляхом складання. Зазначимо, що у складі таких бібліонімів часто побутують лексеми із суфіксами, що мають здрібніло-пестливе значення (**-к-**, **-ок**, **-ик** та інші), які, однак, не є свідченням суфіксації.

6. Серед простих (20; 4 %), складних (8; 1,6 %) і назв-словосполук (7; 1,4 %) домінують відапелятивні похідні, а серед найменувань-

словосполучень засвідчено 258 (51,6 %) відапелятивних, 17 (3,4 %) – відонімних і 70 (14 %) – відапелятивно-відонімних. Серед найменувань-фраз теж переважають відапелятивні конструкції (98; 19,6 %). Загалом за семантикою твірної основи з-поміж бібліонімів виокремлено 392 (78,4 %) відапелятивні, 88 (17,6 %) відапелятивно-відонімних і 20 (4 %) відонімних похідних. Відсутні найменування невідомого походження.

У складі назв казок часто реєструємо загальні назви головних героїв та інших осіб, причетних до розгортання подій (308; 61,6 %), зоолексеми (196; 39,2 %). позначення нечистої сили (63; 12,6 %). Менш продуктивні числові конструкції (27; 5,4 %), прикметники «чарівний» або «чудесний» (14; 2,8 %), кольоролексеми (12; 2,4 %). Характерними особливостями найменувань казок є наявність у них елементів, які не відповідають нормам літературної мови (57; 10,4 %) та римованих конструкцій (10; 2 %).

7. Домінантними мотиваційними найменуваннями казок є сутнісні (233; 46,6 %), зокрема власне сутнісні (151; 30,2 %), сутнісно-квалітативні (79; 15,8 %), сутнісно-локативні номінації (2; 0,4 %) і сутнісно-символічні (1; 0,2 %), та асоціативно-персонажні (243; 48,6 %), такі як власне асоціативно-персонажні (135; 27 %), квалітативно-асоціативно-персонажні ((98; 19,6 %), локативно-асоціативно-персонажні (9; 1,8 %) та символічно-асоціативно-персонажні (1; 0,2 %). Символічну мотивацію має 14 бібліонімів (2,8 %), а ситуативну – 6 (1,2 %).

8. У перспективі за подібним алгоритмом можна проаналізувати власні назви інших жанрів усної народної творчості (наприклад, анекдотів балад, легенд) або творів інших письменників (О. Гончара, П. Загребельного, М. Коцюбинського, М. Стельмаха, Т. Шевченка), що дозволить створити більш повну характеристику найменувань художніх текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухович І. Д., Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Мотиваційні особливості власних назв українських народних казок. *Global Science: Prospects and Innovations*. Liverpool, 2023. С. 133–141.
2. Андрухович Іванна. Структура власних назв українських народних казок. *Поділля. Філологічні студії* : Хмельницький, 2023. Вип. 16. Т. 2. С. 6–12.
3. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 175 с.
4. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. Ужгород, 1995. 119 с.
5. Беринда П. Лексікон славенороскїй и имен тлькованіє. Київ : Друк. Києво-Печерської лаври, 1627. 1–475 шп., 476–477 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001452> (дата звернення: 9.08.2023).
6. Боєва Е. В. Заголовки у творчій спадщині Григорія Сковороди (структурно-семантичний аспект). 2005. URL : <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2023).
7. Галич В. М. Поетика публіцистичного тексту (на матеріалі творчості Олеся Гончара): навчальний посібник. Київ : Шлях, 2006. 200 с.
8. Горбач Н., Здіховська Т. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2016. № 1. С. 39–44.
9. Горбач О. Семантико-синтаксичні особливості бібліонімів гумористично-сатиричних творів (на матеріалі збірок «Опудало» та «Веселий ярмарок»). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Мовознавство. Тернопіль: ТНПУ, 2014. Вип. 2 (24). С. 90–93.
10. Грицюк Л. Ф. Семиотические и лингвопоэтические особенности заголовков стихотворных произведений (На материале англоязычной поэзии

XIX – XX вв.): дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – герм. мови. Київ, 1985. 246 с.

11. Грушевський М. С. Історія української літератури: у 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1993. Т. 4, кн. 1. Усна народна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVIII. 392 с.

12. Дей О. Сторінки з української фольклористики. Київ : Наукова думка, 1975. 271 с.

13. Діц В. О. Ономастикон українських загадок. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавництво ПНУу, 2011. Вип. 29. С. 414–416.

14. Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. Київ : Вид-во Інституту математики НАН України, 1997. 447 с.

15. Єрмоленко С. Фольклор і літературна мова. Київ : Наукова думка, 1987. 244 с.

16. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2018. 758 с.

17. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту: дис.. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова. Кіровоград, 2004. 216 с.

18. Зизаній Л. І. Лексис. Вільно, 1596. URL: <http://litopys.org.ua/zyzlex/zyz.htm> (дата звернення: 9.08.2023).

19. Іванова Н. І. Стилїстика конотативних антропонімів у художній прозі В. Аксьонова: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. – рос. мова. Дніпропетровськ, 2000. 20 с.

20. Казанжи В. Народна казка як особливий жанр фольклору та її вплив на виховання й розвиток майбутньої особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 356–359.

21. Казка. *Вікіпедія*. URL: <http://surl.li/qwoi> (дата звернення: 26.08.2023).

22. Калинин В. Поетонимология: из заметок о метаязыке науки. *Логос ономастики*. 2008. № 1 (2). С. 96–101.

23. Калинин В. Поэтика онима. Донецк : Юго-Восток, 1999. 408 с.
24. Карпенко М. В. Русская антропонимика. Одесса, 1970. 41 с.
25. Карпенко О. Прагматична спрямованість власних назв у художньому тексті: метод. вказівки до спецкурсу. Одеса, 1998. 24 с.
26. Карпенко С. Народна казка як об'єкт вивчення українського казкознавства. *Міфологія і фольклор*. 2012. № 4 (12). С. 18–25.
27. Карпенко Ю. А. Пушкинский ономастикон «Повестей Белкина». *Русское языкознание*. Киев : КГУ, 1981. Вып. 2. С. 80–86.
28. Карпенко Ю. О. Велика літера і власні назви. *Українська мова і література в школі*. 1969. № II. С. 22–28.
29. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Вип. 37. С. 170–172.
30. Карпенко Ю. О. Заголовколомки. *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 2009. Вип. 12. С. 126–191.
31. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики. *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ, 1975. Вип. 13. С. 65.
32. Карпенко Ю. О. Слов'янська міфологія і український фольклор. *Мова та стиль українського фольклору*. Київ, 1996. С. 22–33.
33. Коваленко А. М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – герм. мови. Київ, 2002. 19 с.
34. Колесник Н. Онимія української народної пісні. Чернівці : Технодрук, 2017. 368 с.
35. Кричун Л. П. Функції антропонімів в сучасному українському сатиричному романі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова. Кіровоград, 1998. 238 с.
36. Курушина М. А. Мовно-культурна специфіка онімів українських чарівних казок. *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 61–67.

37. Лановик Б., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
38. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Громяка Р. Т., Коваліва Ю. І., Теремка В. І.. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
39. Манькова Л. А. Лингвистическая типология газетных заглавий (90-е годы XX в.): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 – рус. язык. Симферополь, 2000. 192 с.
40. Мерзвинський В. В. Драматургія Лесі Українки: поетика власних назв: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 – укр. мова. Київ, 2005. 203 с.
41. Мисик Є. Номінації драматичних та прозових творів Івана Франка в стилістичному аспекті. *Поділля. Філологічні студії*. Хмельницький, 2022. Вип. 15. Т. 1. С. 88–93.
42. Морозенко О. С. Будова найменувань українських народних пісень календарно-обрядового циклу. *Поділля. Філологічні студії*. Хмельницький, 2021. Вип. 14. С. 77–83.
43. Морозенко О. Мотиваційні групи найменувань українських народних пісенних творів. *Поділля. Філологічні студії*. Хмельницький, 2022. Вип. 15. Т. 1. С. 65–69.
44. Невідомська Л. Л. Пропріальні назви із затемненою семантикою у структурі української народної чарівної казки. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника*. Філологія. Івано-Франківськ Видавництво Прикарпатського національного університету, 2011. Вип. 9. С. 308–402.
45. Немировская Т. В. Некоторые проблемы литературной ономастики. *Актуальные вопросы русской ономастики*. Киев : УМК ВО, 1988. С. 112–122.
46. Піддубна Н. В. Розбудова понятійного апарату теолінгвістики: бібліїзм, біблієма, біблійність, бібліонім. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/68>. (дата звернення: 11.08.2023).

47. Попович А. С. Мовностилістичні особливості української сатирично-гумористичної прози (на матеріалі романів Є. Гуцала та О. Черногуза) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова. Київ, 2001. 200 с.

48. Порпуліт О. О. Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова. Одеса, 2000. 19 с.

49. Редьква М. І. Семантико-функціональна система особових найменувань в українських народних чарівних казках (у записах ХІХ ст.). автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.

50. Рожнятовська К. Систематизація бібліонімів за дериваційними особливостями (на матеріалі назв творів Лесі Українки). *Поділля. Філологічні студії*. Хмельницький, 2023. Вип. 16. Т. 2. С. 55–59.

51. Ронгинский В. Н. Синтаксические модели заголовков и их использование в различных стилях речи: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – герм. языки. Симферополь, 1963. 19 с.

52. Селіверстова Л. І. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова. Харків, 2003. 296 с.

53. Словник української мови : в 11 т. За ред. Білодіда І. К. Київ : Наукова думка. 1970–1980.

54. Словник української ономастичної термінології. Укл. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.

55. Сучасний словник іншомовних слів. Укладачі Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. Київ : Довіра, 2006. 789 с.

56. Терещенко Л. В. Структура, семантика і дериваційно-мотиваційна типологія бібліонімів (на матеріалі байок Ігнаці Красіцького в перекладі Микити Годованця). *Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції*. Кельце; Хмельницький : ХмЦНП, 2014. Вип. 1. С. 226–237.

57. Торчинський М. М. Власні назви нематеріальних об'єктів: структура, диференційні ознаки, перспективи дослідження. *Наукові записки*

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Мовознавство. Тернопіль, 2017. № 1 (27). С. 299–303.

58. Торчинський М. М. Квантитативна характеристика власних географічних назв. *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. Вип. 72. С. 276–287.*

59. Торчинський М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

60. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв. Хмельницький : ХНУ, 2009. 374 с.

61. Торчинський М. М. Структурна класифікація власних назв. *Мовні і концептуальні картини світу. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. Вип. 23, ч. 3. С. 95–98.*

62. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2010. 238 с.

63. Траченко О. Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (На материале англоязычного рассказа) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – герм. языки. Киев, 1984. 24 с.

64. Українська мова : енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2004. 824 с.

65. Українські народні казки. Упорядник Рудченко І. Нью-Йорк: Говерля, 1957. 124 с.

66. Українські народні казки: збірка. Київ : Талант, 2013. 224 с.

67. Українські народні казки: збірник. Київ : Пегас, 2017. 225 с.

68. Худаш М. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.

69. Шевцова В. Особливості бібліонімів поезій Івана Франка. *Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2012. С. 375–384.*

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЕРЕЛІК ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК**Прості назви**

1. Біда	
2. Брати	12. Палиця
3. Брехня	13. Перевертень
4. Зайчик	14. Похорон
5. Змій	15. Ріпка
6. Калиточка	16. Рукавичка
7. Кінь	17. Силач
8. Коваль	18. Сірко
9. Колобок	19. Смерть
10. Орися	20. Сніжниця
11. Ох	21. Чабанець

Складні назви

22. Білосніжка	26. Грошолоуб
23. Білокоров	27. Котигорошко
24. Білокоровий	28. Перекотиполе
25. Гайгай	29. Семиліточка

Складені назви**Словосполуки**

30. Про долю.	35. Про кума
31. Про дурня	36. Про невмираку
32. Про злидні	37. Про привида
33. Про Кирика	38. Про Сміхованця
34. Про кука	39. Про стрільця

Словосполучення

40. Артемко і панська дочка
41. Баба, чорт і циган
42. Баба-відьма
43. Багатство і щастя
44. Багач та хлопець із села Розумовичів
45. Багач-ненажера
46. Батьківська наука
47. Батько й недобрі сини
48. Батько та його дві дочки
49. Батько та син
50. Бджоли і ведмідь

51. Бідний вовк
52. Бідний гуцул і старий опришок
53. Бідний Іван і попада
54. Бідний чоловік і воронячий цар
55. Бідний чоловік і смерть
56. Бідний чоловік та його сини
57. Бійка вовків із свинями
58. Біла ружа
59. Бог, Христос і диявол
60. Бравий заєць
61. Брат-бідняк і брат-багач
62. Брати-близнюки Іван і Олекса
63. В гостях у мервеця
64. Василина Прекрасна
65. Ведмідь і павучок
66. Ведмідь і черв'як
67. Ведмідь у наймах
68. Ведмідь-Іванко, Товчикамінь і Сучимотузок
69. Вечірник, Полуночник і Світанок
70. Видимо та невидимо
71. Вилупок і його брати
72. Вівчар Василько та золоті гори
73. Вівчар, пан та його внук
74. Війна пса з вовком
75. Вірний друг
76. Вірний пес
77. Вітрячок та польова миша
78. Вовк і бузьок
79. Вовк і кобила
80. Вовк і козенята
81. Вовк і чапля
82. Вовк і чоловік
83. Вовк під вікном
84. Вовк та вовчиця
85. Вовк, собака та кіт
86. Вовк-колядник
87. Вовча пісня
88. Ворожнеча вовка, пса, kota і миші

89. Ворона і гадина
90. Ворона і її діти
91. Вороняча парасоля й попові пригоди
92. Гадюча голова і хвіст
93. Геп трах-бах, корчмар і дзвони
94. Голе телятко
95. Гриць і змія
96. Гуцул і пропасниця
97. Гуцул, чорнокнижник і цісар
98. Дарунки з трьох зернин
99. Два брати
100. Два вовки
101. Два з торби
102. Два товариші
103. Два цапи
104. Два цісарі і один Герасим
105. Дванадцять дівок
106. Дванадцять синів і одна дочка
107. Дві білочки й лисиця
108. Дві вивірки
109. Дві хлібини та три поради
110. Диво Кам'яної гори
111. Діамантовий паркан
112. Дівчина і мрець
113. Дівчина і смерть
114. Дівчина та Місяць
115. Дівчина-тростинка
116. Дід, баба і вовк-співак
117. Дід, баба та курочка ряба
118. Дідова дочка й бабина дочка
119. Дідове хазяйство
120. Дідусь і Мати води
121. Донька вітру
122. Дракон з Чортової скелі
123. Дурень та чарівна сопілка
124. Дурні чорти та хитрий наймит
125. Дядько і ведмідь
126. Єруслан Лазаревич

127. Живий мрець
128. Життя і смерть
129. Жона над чорта
130. Заєць і жаба
131. Заєць-хвалько
132. Зажерливий пес
133. Зайчик і глечик молока
134. Залізноноса босорканя
135. Заморське яйце
136. Заночка-в'язаночка
137. Заповіт старої миші
138. Зачарований хлопець
139. Звірі під пануванням лева
140. Золота пшениця
141. Золотий ведмідь
142. Золотий птах і морська царівна
143. Золотий черевичок
144. Золото у вербі
145. Золотоволосий хлопець
146. Золоторогий волик
147. Зустріч їжака з лисицею і вовком
148. Іван Богданець
149. Іван Голик і його брат
150. Іван Дурник і його браття
151. Іван і чарівні коні
152. Іван Королевич
153. Іван Котайлович
154. Іван Музика
155. Іван Торбина
156. Іван-Вітер
157. Іванко і царева дочка
158. Іванко на службі в багача
159. Іван-королевич, його сестра і змії
160. Іван-Побиван
161. Івасик-Телесик
162. Івашко - ведмеже вушко
163. Їжак та заєць
164. Казка про билинку і горобця

165. Казка про Бову Королевича
166. Казка про дідового півника
167. Казка про злидні
168. Казка про Знайдона
169. Казка про Івана-богатиря
170. Казка про Іванка-дурачка
171. Казка про Іллю Муромця і Солов'я-розбійника
172. Казка про королеву Катерину
173. Казка про Коцю Безсмертного
174. Казка про Коцю Безсмертного, Івана-царевича та Булата-молодця
175. Казка про німу царівну
176. Казка про Пливунчика
177. Казка про хліб
178. Казка про царевича та його брата Івана Білого
179. Казка про чарівну пташку
180. Казка про чемного кушніра
181. Казка про чоловіка та Данила-бурмила
182. Казка-небилиця
183. Калинова сопілка
184. Камінець-свистунець та лиха царівна
185. Карликова пищалка
186. Кирило Кожум'яка
187. Кінська сила
188. Кіт і пес
189. Кіт, цап і баран
190. Кобиляча голова
191. Коваль і чорт
192. Коза-дереза
193. Козак Мамарига
194. Козак Шпичка
195. Козаки і смерть
196. Корова, кінь і пес
197. Королеве золото, або ж бочки сміття
198. Королевич Мирко
199. Костинин син
200. Котик та півник
201. Котофей і пан Печерецький
202. Кравець та вовк

203. Красний Іванко і заляте місто
204. Кривенька качечка
205. Кривий вовк
206. Кріпак і чорт
207. Кума Смерть
208. Курочка Ряба
209. Лев і мишеня
210. Лев і побережники
211. Ледача жінка
212. Летючий корабель
213. Лис і квасний виноград
214. Лис і когут
215. Лисиця з лисенятами та ледачий чоловік Нехайло
216. Лисиця і кіт
217. Лисиця та горобець
218. Лисиця та їжак
219. Лисиця та рак
220. Лисичка та журавель
221. Лисичка-сестричка і вовк-панібрат
222. Мавпа і її діти
223. Марійка й баба-відьма
224. Мисливець і пан Цецин
225. Миша й жаба
226. Мишача рада
227. Молодильна вода
228. Москаль у пеклі
229. Мудра баба
230. Мудрий вовк
231. Мудрий Іванко
232. Мужик та купець
233. На Чорну полонину
234. Названий батько
235. Наймит і пан
236. Наполеглива жінка
237. Наречена купина
238. Насмішливе слово
239. Невдячні сини
240. Невчасний жаль

241. Ненькова сопілка й батіжок
242. Нерозумне кошеня
243. Нещасний Данило
244. Опришок-сміхованець
245. Орел-беркут
246. Осел і пес
247. П'ять братів
248. Пан Коцький
249. Пан та прикажчик
250. Панахида по коту
251. Парубок і чорт
252. Переможець змії і дракона
253. Перстень королівни
254. Пес і вовк
255. Пес-швець і вовк-різник
256. Піп-ворожка
257. Поділена нагорода
258. Попович Ясат
259. Правда та неправда
260. Про безхвостого вовка
261. Про бідного парубка і Марка багатого
262. Про бідного парубка і царівну
263. Про бідного шевця, католицьких попів та пресвітера
264. Про богатиря Буха Копитовича
265. Про богатиря Димка та його зятя Андрушка
266. Про богатиря Сухобродзенка Івана й Настасю Прекрасну
267. Про братика-баранця
268. Про ввічливого зайця
269. Про вінчальний перстень, щастя і нещастя
270. Про вперту жінку
271. Про вченого бика
272. Про двох братів і шаленого царя
273. Про дівчину-сопілку
274. Про дідову і бабину дочку та змія
275. Про Дундулюка, Михайлика й Калинку
276. Про дурних синів
277. Про жар-птицю та вовка
278. Про Івана-дурника

279. Про Іванка-Попрянка
280. Про кам'яну державу
281. Про князя Коріятовича і жовтого змія Веремія
282. Про кука і крука
283. Про липку та зажерливу бабу
284. Про лиху матір і двох синів
285. Про льоху-козу
286. Про Марійку і сплячого легіня
287. Про Марусю – козацьку дочку
288. Про Микиту й Дорофтея
289. Про мудрого хлопця
290. Про попа, дяка і паламаря
291. Про рудого мельника
292. Про сестричку Оленку та її брата Івасика
293. Про скупого чоловіка
294. Про сльози царівни
295. Про солдата Івана
296. Про сонце, мороз і вітер
297. Про сопілку, скрипку і цимбали
298. Про Сученка-богатиря
299. Про царенка Івана і чортову дочку
300. Про цигана й ковбасу
301. Про циганське мантило
302. Про чорта і багацьку торбу
303. Розмова пса з котом
304. Розум та щастя
305. Рукавичка з блохи
306. Рябко влітку і взимку
307. Свинка-Парасинка та попова льоха
308. Свиня та вовк
309. Свинячий кожушок
310. Сестра і закляті брати
311. Сестричка та її братик золотий баранчик
312. Син Змія
313. Син лісника
314. Син побережника
315. Сини сліпого царя
316. Смерть, дяк і вояк

317. Сніг і заєць
318. Солдат і смерть
319. Солдат-лікар
320. Солом'яний бичок
321. Сорока-білобока
322. Старий вовчище
323. Старий дуб і діброва
324. Суперечка пса й kota
325. Тісто-богатир
326. Торба з королем
327. Третій син Іван
328. Три бажання
329. Три брати
330. Три золотокучеряві паничі
331. Тридцять перший
332. Троє братів і песиголовець
333. Трьом-син Борис
334. Убогий та багатий
335. Украдене щастя
336. Умілий злодій
337. Хитра молодиця і трістенник
338. Хитрий заєць
339. Хитрий їжак
340. Хитрий кіт та миші
341. Хитрий лис
342. Хитрий мужик
343. Хитрий хлопець
344. Хліб і золото
345. Цап та Баран
346. Цапова хата
347. Цар Лев
348. Царева донька
349. Царевич і Дикий Павло
350. Царевичі Васильки
351. Цариця-опирівна, жовнір і чудесний старець
352. Царівна Оленка й красуня-полонянка
353. Царівна-жаба
354. Царівна-змія

- 355. Царівна-опириця
- 356. Цар-пияк і дівчина, фاینіша від ружі
- 357. Циган на гостині
- 358. Циган-воїн
- 359. Циган-мандрівник
- 360. Циганин і смерть
- 361. Циганське прокляття
- 362. Циганський діамант
- 363. Чапля, черепаха та рак
- 364. Чарівна капуста
- 365. Чарівна ліхтарня
- 366. Чарівна палиця
- 367. Чарівне горнятко
- 368. Чарівний бубон і гешефтарі
- 369. Чарівний ліхтарик
- 370. Чарівний чобіток
- 371. Чарівні зернятка
- 372. Чарівні люстро, килим і яблучко
- 373. Чоловік, вовк, дикий кабан і ведмідь
- 374. Чоловік-невидимка
- 375. Чорний кіт і мишачий король
- 376. Чорт-змій і запродані діти
- 377. Чортів млин
- 378. Чортова матір
- 379. Чудесна торба
- 380. Шепелява Марія
- 381. Штефанова біда
- 382. Юрза-Мурза і стрілець-молодець
- 383. Язиката Хвеська
- 384. Яйце-райце

Предикативи

- 385. Аби гроші – гріха не буде
- 386. Бабин підсвинок – цісарів зять
- 387. Багач за гроші повіситься
- 388. Без труда нема плода
- 389. Біда навчить думати
- 390. Брат у брата на тому світі
- 391. Всім бідам біда

- 392.Гроші – смерть
- 393.Довбуш карає пана
- 394.Жінка, що мала крила
- 395.Звідки взявся хромий чорт
- 396.Звідки тютюн пішов
- 397.Зраду не прощають
- 398.Іванко – цар звірят
- 399.І туди гаряче, і сюди боляче
- 400.Лев і осел, що удавав царя
- 401.Легінь, що повернув людям сонце, місяць і зорі
402. Медвідь обганяє мухи з цигана
- 403.На сусідів не надійся
- 404.Не впусти рака з рота
- 405.Не завжди по правді і в суді судять
- 406.Померлий до жінки ходить
- 407.Про вдовиного сина Матусю, що став царем
- 408.Про гору, що верхом сягала неба
- 409.Про дідича, що побив горшки
- 410.Про жінку, що виганяла чортів
- 411.Про того царя, що був під землею
- 412.Про трьох братів і трьох сестер, яких віддали за трьох шашів
- 413.Про хлопця, що не знав боятися
- 414.Про хлопця, який звільнив свою матір з полону Поганина
- 415.Про чоловіка, що мав злу жінку
- 416.Скільки в небі зірок
- 417.Так світ платить
- 418.Трапила коса на камінь
- 419.Хочеш до раю – кукурікай!
- 420.Чому вовк не схотів собачого життя
- 421.Чому зайці сірі
- 422.Чому пес живе коло людини
- 423.Чому пес і кіт ненавидяться
- 424.Шию, мию
- 425.Щастя саме не приходить
- 426.Що пан, що прикажчик – все одно
- 427.Що трапилося з витязем Миколою?
- 428.Як баба чорта обдурила
- 429.Як багач ходив до раю

430. Як бідний з чортів поглумився
431. Як бідняк чорта обділив
432. Як бідняк чорта обдурив
433. Як бог людям і тваринам ділив літа
434. Як було у давнину
435. Як віл бігав наввипередки з конем
436. Як вільха коня купувала
437. Як владика пас гуцулових свиней
438. Як вовк гусям грав
439. Як вовк та заєць покумалися
440. Як дурень випросив вогню
441. Як дурень розбагатів
442. Як дурень став царем
443. Як дурня женили
444. Як дядько чорта дурич і діжку грошей від нього здобув
445. Як єфрейтор став царем
446. Як жінка дванадцять татар убила
447. Як жінка чорта перехитрила
448. Як заєць ошукав ведмедя
449. Як заєць шукав смерті
450. Як залізний вовк королевича з королівною одружив
451. Як змії трьох сестер викрали
452. Як знайшли злодія
453. Як Іван «повісився»
454. Як Іван гуси ділив
455. Як Іван обдурював багатіїв
456. Як Іван ходив до сонця
457. Як Іванко водив корчмарів
458. Як Іванко-дурень з королівною одружився
459. Як кіт чоботи купував
460. Як Клишко спровадив дідича у пекло
461. Як князь Корятович змія вбив
462. Як корчмар купив двадцять і п'ять буків
463. Як легінь шукав підземну царівну
464. Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем
465. Як малий чорт служив за окраєць хліба
466. Як молдаванин чорта переспівав
467. Як мужик пана дурич

468. Як музика змудрував звірів
469. Як невістка забрала свекрів скарб
470. Як опришок віддячився бідному чоловікові
471. Як панок балакав по-німецькому
472. Як пес по перець ходив
473. Як полоз убився
474. Як прийшло, так пішло
475. Як птахи гуртом орали
476. Як птахи обирали собі царя
477. Як селянин доїв «цапів»
478. Як собака знайшов собі господаря
479. Як сова мстилася чоловікові
480. Як соловейко чоловіка розуму навчив
481. Як старий пес вовка вдавав
482. Як Тимофій відвіз панів до пекла
483. Як у селі завівся чорт
484. Як у царя роги вирости
485. Як хлопець учив вовка грати й танцювати
486. Як хлопчик трьох вовків забив
487. Як цап хизувався перед бараном
488. Як цапи врятували вівцю від смерті
489. Як цісар засватав сироту Марійку
490. Як чоловік викупив опришка
491. Як чоловік з'їв півбідни
492. Як чоловік і ведмідь газдували
493. Як чоловік і кінь перехитрили лева
494. Як чоловік продав качура
495. Як чоловік хотів повіситись
496. Як чорт мужика нагородив
497. Як чорт собі помічника придбав
498. Як чорт старого парубка женив
499. Як чорт хотів музикою стати
500. Яку кару чоловік придумав вовкові